

Ideoloogilisest sõjast ei pääsenud keegi

EKP võitlus „kodanliku” massimeediaga

Marek Miil

Sissejuhatus

Alates 1960. aastate lõpust oli Eestimaa Kommunistlik Partei (EKP) keerulises ja erilises olukorras, sest kõrgemad parteiorganid kuulusid, et külma sõja raames peetav ideoloogiline võitlus üha ägeneb. Samal ajal oli EKP hallatav liiduvabariik peale „raadiohäälte” ka „kodanliku” televisiooni – Soome TV – mõjusfääris. EKP üritas anda kodanluse „ideoloogilistele diversioonidele” vastulööke, proovides rakendada tehnilisi abinõusid, nagu näiteks signaalide segamist või televiisoritele Soome TV vaatamist võimaldavate heliplokkide müümise takistamist, kuid erinevatel põhjustel need katsed ebaõnnestusid. Nii nagu raadiohäälte puhul, sai EKP üheks põhiliseks Soome TV vastase propaganda meetodiks „paljastamine” ning sellisel viisil nn vaenlase pildi loomine. See kodanliku televisiooni ja Lääne propagandaaparaadi paljastamise abil loodud pilt vaenlasest pidi aitama Nõukogude Eesti kodanike silmis diskrediteerida nii Soome TV kui ka teiste kodanlike meediakanalite usaldusväarsust ning hoidma neid kodumaise massimeedia mõjusfääris.

Kommunistliku partei võitlus Soome TV ja kodanliku propagandaaparaadi vastu on näide, kuidas totalitaarne režiim püüdis sõjategevusse mobiliseerida kogu rahvastikku. Selleks sõjaks oli nõukogude ideoloogilistes kaanonites väljakuulutatud klassisõda ja võitlus kodanlik-imperialistliku välisvaenlasega, mis pärast Teist maailmasõda jätkus kapitalismi- ja sotsialismibloki uue konfrontatsioonina – külma sõjana. See vastuseis põhines nn ideoloogilisel võitlusel, mida nõukogude teoreetikud ise defineerisid kui „vastandlike ideoloogiate levitamist propaganda ja agitatsiooni abil, mille eesmärgiks on saavutada teatava klassi huvide mõju

inimese teadvuse üle”¹ Ideoloogilist võitlust peeti ühiskonna ja maailma kaheks vastandlikuks sotsiaalseks jõuks lõhenemise tagajärjeks, külma sõda aga käsitasid nõukogude ideoloogid kui spetsiifilist nähtust, mille on esile kutsunud „imperialismi agressiivne kurss, mis on suunatud rahvusvahelise pinge üleskrüvimisele ning sõja piirile läheneva konfliktsituatsiooni loomisele”²

Kommunistid pidasid ideoloogilise võitluse erijooneks ideede levitamist veenmise ehk propaganda teel.³ Seega kulges ideoloogilise võitluse rindejoon seal, kuhu üle raudse eesriide ulatusid vastaspoole raadio- ja telemastide lained ning levis tema kirjasõna või kus parajasti toimetasid võõrriigi kodanikud. Selles võitluses peetud lahingute eesmärk ei olnud sundida vastast alistuma tema sõjaväelaste, kaitserajatiste, tootmiskomplekside jms füüsilise hävitamisega, vaid hoopis võita võimalikult palju vastaspoole esindajaid oma meediakanalite auditooriumi hulka ning panna neid seejärel lahti ütleva senistest vaadetest ja veenda oma endiste juhtidele selga pöörama.⁴ Ning sihikul ei olnud mitte üksnes sõjaväelased, vaid kõikvõimalikud ühiskonnagrupid.

Nõukogude Liidu eripäraks oli see, et selles riigis puudutas ideoloogiline sõda kõiki režiimi alamaid – nii sõjaväelasi kui ka tsiviilisikuid. Totalitaarses süsteemis ei olnud kellelgi võimalik ideoloogilise sõja lahingutest tagalasse põgeneda, vähemalt senikaua mitte, kui puututi vähegi kokku nõukogude massimeediaga, kultuuri ja haridusega, spordiga, teadusega, tootmistegevusega – ükskõik millise eluvaldkonnaga, mida juhtis partei. Partei juhtis ja suunas peaaegu kõiki eluvaldkondi. Siinkohal ei ole küsimus selles, kas kõik inimesed uskusid nõukogude propagandat

¹ Ralf Mikenberg, *Ideoloogiline võitlus ja psühholoogiline sõda* (Tallinn: Eesti Raamat, 1985), 28.

² Nail Bikkenin, *Sotsialistlik ideoloogia* (Tallinn: Eesti Raamat, 1982), 184.

³ Mikenberg, *Ideoloogiline võitlus*, 28.

⁴ Lääne teoreetilisest kirjandusest võib leida suurel hulgal sellist sõjapidamist iseloomustavaid termineid, nagu näiteks psühholoogiline sõda, poliitiline sõda, diplomaatiline sõda, informatsioonisõda, propagandasõda. Neid eri perioodidel käibele võetud termineid ühendab seisukoht, et sellise sõjapidamise eesmärk on mõjutamisega suunata mingit sihtrühma käituma ja tegutsema vastavalt suunaja huvidele. Ülal on seega esitatud nõukogude käsitus ideoloogilisest võitlusest. Viimase eripäraks on marksistlik-leninlikust ideoloogiast tuletatud klassi võitluse aspekt – kogu võitlust peetakse klassi huvides.

või mitte. Oluline on see, et külma sõja ajal peetud ideoloogilise võitluse kontekstis olid kõik kodanikud nõukogude propaganda sihtmärgiks ning seetõttu tahes-tahtmata sellesse sõjapidamisse kaasa tõmmatud.

Isegi need Nõukogude Liidu alamad, kes võimude poolt välja kuulutatud ideoloogilisele sõjale sisimas teadlikult vastandusid, ei jäänud sellest võitlusest puutumata, sest kommunistlik partei otsustas, milline teave nõukogude meediakanalitest kodanikeni jõuab, millist kirjandust, muusikat ja filmikunsti nad tarbida saavad. Just osa inimeste soov leida Lääne meediakanalitest alternatiivset teavet ja meelelahutust tingiski kommunistliku partei veel ägedama kaitsereaktsiooni vastupropaganda näol.

Nõukogude propagandaparaat tegutses koostöös luure-, vastu- luure- ja repressiivorganite ning relvajõududega. Nende jõustruktuuride ülesanne oli segada Lääne raadio- ja telejaamade signaale, avastada riigipiiril nõukogudevastase kirjanduse, videokassettide ja helikandjate sissetoomise katsed, hoida silma peal turistidel, koguda luureinfot Lääne raadiojaamade ja režiimile vastuvõetamatute organisatsioonide kohta jne. Loomulikult olid ka Nõukogude relvajõud ise huvitatud tõhusast vastupropagandast, vältimaks seda, et nende enda kaaderkoosseisu ja sõdurite võitlusmoraal ei langeks kodanliku propaganda ideoloogiliste diversioonide ohvriks. Seega iseloomustas partei juhitavat ideoloogilist võitlust otsene seotus relvajõudude ja sõjalise riigikaitsega.

Nõukogude Liidu külma sõja aegse ideoloogilise võitluse kontekstis oli Eesti NSV erilises olukorras tänu sellele, et Eestis oli võimalik jälgida Soome televisiooni. Seetõttu deklareeris EKP parteiladvik avalikult, et Eesti on ideoloogilise võitluse eesliinil.⁵ Samal ajal käsitati Nõukogude Eestit varjatult kui omamoodi katsepolügooni, et uurida vaenuliku ideoloogia sisseimbumise teid ja mehhanisme, et seejärel kohaldada sellise ideoloogia elimineerimise-tagasitõrjumise süsteem kogu Nõukogude Liidus.⁶ Seetõttu võib väita, et Eesti NSVs kasutatud vastupropagandal oli kogu Nõukogude Liidu ideoloogilises võitluses ja külma sõja propagandavõitluses täita ainulaadne ja vastutusrikas roll. Sellele viitab ka tõsiasi, et

⁵ „EKP KK esimese sekretäri seltsimees K. Vaino kõne”, *Rahva Hääl*, 28. veebruar 1981, 1; D. Klenski, N. Kožanov, „Ideoloogiavõitluses pole eikellegimaad”, *Rahva Hääl*, 4. aprill 1984, 2.

⁶ Mati Graf, *Kalevipoja kojutulek* (Tallinn: Argo, 2008), 24.

paljud Eesti NSV trükiajakirjanduses avaldatud vastupropagandistlikud artiklid olid tõlgitud NSVLi keskajalehtedest. Kodanliku televisiooni vastane võitlus oli sedavõrd tähtis ja vastutusrikas ülesanne, et vastu-propagandaalast paljastamist ei usaldatud pelgalt kohalikele ideoloogia-asutustele ja ajakirjanikele, vaid toetuti eriteenistuste kaudu paremini informeeritud ja metoodiliselt kvaliteetsemat vastupropagandat produtseerivale keskajakirjandusele. Ühtlasi välditi liiduvabariigi tasandil sellisel moel NLKP ideoloogiaotsuste ja poliitika põhiliinist kõrvalekaldumist.

Alljärgnevas käsitluses uuritaksegi, kuidas kommunistlik partei kasutas ajavahemikul 1968–1984 Eesti NSV trükiajakirjandust vastupropaganda eesmärgil võitluses nn kodanliku propagandaaparaadi ja selle ühe osana käsitatud Soome TV vastu ning püüdis vaenlase nn paljastamisega diskrediteerida Lääne meedia usaldusväarsust ja seega vältida oma kodanike sattumist selle mõjualasse. Näitamaks, kuidas kohalik propagandaaparaat täitis EKP Keskkomitee (KK) büroo ülesannet paljastada vaenlast, on analüüsitud Nõukogude Eesti trükiajakirjanduses avaldatud artikleid, milles kirjutati kommunistliku partei poolt vaenulikeks kuulutatud propagandaorganisatsioonide (mille hulka arvati ka Soome TV) ülesehitusest, eesmärkidest ja meetoditest. Materjalide analüüsimisel on otsitud ajalehtedest vastust küsimusele, kuidas kirjeldati nõukogudevaenulikku propagandaaparaati, selle eesmäärke ja meetodeid nende eesmärkideni jõudmiseks.

Vastused sellele küsimusele on võimaldanud rekonstrueerida Eesti NSV trükiajakirjanduse loodud pildi vaenulikust propagandaaparaadist. Pilt nn paljastatud vaenlasest võimaldab omakorda osutada, milliseid väiteid kasutas nõukogude trükiajakirjandus oma vastupropagandas vaenuliku propaganda diskrediteerimiseks, ning teisalt näidata nõukogude propagandistide põhjendusi ja selgitusi, mis pidid tõestama, miks näiteks oli Eesti NSV televaatajal ohtlik kokku puutuda kodanliku propagandaga. See pilt paljastatud vaenlasest demonstreerib ka, kuidas kommunistlik partei üritas Eesti NSV elanikke vaimselt relvastada võitluseks kodanliku meedia „ideoloogiliste diversioonide” vastu ehk seda, kuidas partei elanikke trükiajakirjanduse kaudu psühholoogiliselt kaitses.

Uurimismaterjaliks olid tekstid kahest Eesti NSV s ilmunud ajalehest. Esimene neist on EKP KK, Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu päevaleht Rahva Hää!, mis oli Eesti NSV tasandil kommunistliku partei kõige olulisem väljaanne. Teisena vaadeldi EKP Tallinna Linnakomitee ja Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu päevalehte Õhtuleht, mis oli kõige otsesemalt Soome TV leviulatusse jääva Tallinna kohaliku parteiorganisatsiooni väljaanne.

Artiklite valimi määramisel on lähtunud kolmest kaalukast sündmusest:

- (1) 1968. aasta augustis puhkenud Tšehhoslovakkia kriis, mille tagajärjel katkestati Eesti TV ja Soome TV vaheline koostöö;
- (2) Helsingis 1971. aastal uue telemasti avamine, mis laiendas märgatavalt Soome TV leviulatust Eestis;
- (3) 1982. aasta juunis EKP KK büroo käivitatud Soome TV vastane kampaania.

Valimisse kuuluvad artiklid, mis ilmusid nende kolme sündmuse ajal ja kahe aasta jooksul pärast neid (aastail 1968–1970, 1971–1973 ja 1982–1984). Selliste intervalliga on tagatud, et valimisse sattusid võimalikult erinevad aspektid, millega vaenlast „paljastati”. Kokku hõlmas valim 228 artiklit.

Artikli esimeses pooles tutvustatakse põgusalt teoreetilisi käsitusi vaenlase pildi loomisest propagandas ja nõukogude vastupropaganda rolli selles kontekstis. Artikli teises pooles antakse ülevaate sellest, kuidas Eesti NSV ajalehed paljastasid vaenulikku propagandaaparaati, kuidas näidati selle eesmäärke ning millised olid meetodid vaenlaseni jõudmiseks.

Vaenlase pilt propagandas

Oma raamatus „Public Opinion” (1921) esitas Walter Lippmann teesi, et stereotüüpide („pildid meie peades”) tõttu asendub meie objektiivne ja reaalne maailmapilt üksnes ettekujutusega sellest maailmast, mistõttu me enne määratleme, siis näeme. Stereotüübid aitavad Lippmanni väitel inimestel keerulises maailmas toime tulla: „Tegelik väliskeskkond on

lähemaks tutvumiseks lõpptulemusena liiga suur, liiga kompleksne ja liiga põgus. Me ei ole piisavalt varustatud, et tegeleda nii peente detailide, nii suure mitmekesisuse, nii paljude permutatsioonide ja kombinatsioonidega. Selles keskkonnas tegutsemiseks peame toimetulekuks rekonstrueerima lihtsama mudeli. Et risti-põiki läbida kogu maailm, vajavad inimesed maailmakaarti.⁷ Lippmanni võrdluse järgi ei ole inimesed aga Antiik-Kreeka jumalad, kes suudaksid mõista ja hoomata maailma korraga, sest nad ei pääse kõikidele faktidele ligi. Teisalt on neil, kes saavad teavet otseallikatest, võimalus luua maailmast sobiv ettekujutus ja seda teistele edastada. Sellest tulenevalt määratleb Lippmann propagandat kui katset muuta pilti, millele inimesed reageerivad, ehk ühe sotsiaalse vaatenurga asendamist teisega.⁸

Teoretiseerides propaganda rolli üle konkreetselt külmas sõjas, jõudis Jacques Ellul (1965) järeldusele, et kahe süsteemi vahelises võitluses ei jää ükski inimene puutumata. Olukorras, kus sõjaline agressioon oli asendunud kaudse agressiooniga, pidi Elluli arvates iga riik kaitsma ennast vaenlase propaganda eest: „Kuid külm sõda ei nõua tegevust üksnes välisvaenlase vastu, kes üritab sekkuda, vaid see nõuab ka, et kodus „oleks asjad tugeva kontrolli all“ [---]. Valitsused on sunnitud oma rahvaid rekonstrueerima psühholoogiliselt ja ideoloogiliselt ja see vajadus õigustab omakorda psühholoogilist tegevust.”⁹ Seejuures rõhutas Ellul, et propagandat kui valitsemise abinõu peavad kasutama kõik moodsad riigid, isegi liberaalsed, demokraatlikud ja humanistlikud.¹⁰

Ka propagandateoreetik Michael Choukas (1965) kutsus külma sõja kontekstis riike üles kasutama oma huvides kõiki abinõusid, pidades seejuures just propagandat üheks olulisemaks ja tõhusamaks vahendiks. Samal ajal toonitas Choukas vastupropaganda tähtsust: „Praeguses olukorras on küsitav, kas propaganda üleüldse jõuab vastasleerini, ning teisalt on kindel, et kui jõuabki, siis vaenlase propagandistid väänavad ja

⁷ Walter Lippmann, *Public Opinion* (La Vergne: BN Publishing, 2010), 19.

⁸ *Ibid.*, 25.

⁹ Jacques Ellul, *Propaganda. The Formation of Men's Attitudes* (New York: Vintage Books, 1973), 135.

¹⁰ *Ibid.*, 138.

moonutavad seda.¹¹ Garth S. Jowett ja Victoria O'Donnell (1986) tõmbasid propaganda ja vastupropaganda vahele võrdusmärgi, väites, et vastupropaganda võib võtta niisama palju meediavorme kui propaganda ise ning muutuda niisama aktiivseks kui propaganda ise.¹²

Propagandas ja vastupropagandas on nähtud abinõu konstrueerimaks nn vaenlase pilti. Harold D. Lasswell (1935) pidas propaganda üheks ülesandeks reaktsioonide redefineerimist teatud kindlate objektide vastu, võttes kasutusele kõik olemasolevad sümbolid: „Lihtsaim viis teha (Saksa) keisrist kuradit on näidatagi keisrit kõikvõimalikel viisidel nii, nagu näidatakse kuradit.”¹³ Vladimir Serebrjannikov (1997) on kirjeldanud vaenlase pildi loomist kui avaliku arvamuse informatsioonilist töötlemist, mis peab esile kutsuma konfronteeruva hoiaku ja käitumise. See kõik on suunatud olukorra teravdamisele, kokkupõrgete provotseerimisele ning kas sõja või konflikti põhjuste otsimisele või kunstlikule loomisele.¹⁴

Walter Lippmann ise seletas vaenlase loomise fenomeni maailmast ettekujutust loovate stereotüüpidega. Nimelt, kui üksikisikud sõltuvad stereotüüpidest, siis mõjutavad need ka avalikku arvamust. Vaenlased (oponendid) tekivad seepärast, et inimestel on vajadus tagada oma kujutletavale maailmale stabiilsus, mis seataks ohtu, kui keegi hakkaks fakte senisest teisiti tõlgendama: „Kuna minu moraalne süsteem tugineb minu poolt aktsepteeritud faktidele, siis kõik need, kes eitavad minu moraalset otsuseid või minu versioone faktidest, on mulle perverssed, võõrad, ohtlikud.”¹⁵ Et stereotüübid kontrollivad avalikku arvamust, hakatakse kujutlustes looma nähtuste vahele tegelikult olematuid seoseid ning ühe nähtusega seotud negatiivseid tundeid projitseerima teisele nähtusele. „Lõpuks see kõik kulmineerub kurjuse süsteemi ning headuse süsteemi fabritseerimisega. [---] Tegelik ruum, tegelik aeg, tegelikud numbrid,

¹¹ Michael Choukas, *Propaganda Comes of Age* (Washington: Public Affairs Press, 1965), 281.

¹² Garth S. Jowett, Victoria O'Donnell, *Propaganda and persuasion* (London: Sage Publication, 1991), 297.

¹³ Harold D. Lasswell et al., *Propaganda and Promotional Activities* (London: Humphrey Milford, 2010), 13.

¹⁴ Владимир Серебрянников, *Социология войны* (Москва: Научный мир, 1997), 75.

¹⁵ Lippmann, *Public Opinion*, 93.

tegelikud seosed, tegelikud tähtsused lähevad kaotsi. Tegevuse perspektiivid ja taust ja mõõtmed klammerduvad ja tarduvad stereotüüpi.”¹⁶

Vaenlase konstrueerimise nähtust on seletatud ka sotsiaalse vajadusega kellestki erineda ja samal ajal ka kellegagi samastuda. Meie-ja-nemad-konstruksiooni aspektist vaenlase kujutamise nähtust käsitlenud Boris Poršnev (1979) on väitnud, et „meie” on inimeste ühenduse universaalne psühholoogiline eneseteadvuse vorm, mis eeldab alati vastandnähtust „nemad”.¹⁷ Ümbritsevatest inimestest eristatakse millegi poolest „omasid” ja teisi, millegi poolest „võõraid”. Välised „nemad” on vajalikud ühtse eneseteadvuse loomiseks ning teistest eristudes samal ajal sarnastatakse. Poršnev uskus, et kõik sotsiaalpsühholoogilised suhted määratakse alati kindlaks vastandusega „meie” ja „nemad”.¹⁸

Ka vaenlase pildi loomise fenomeni ajalugu uurinud Vilho Harle (2000) on jõudnud järeldusele, et vaenlase kujutamise puhul ei ole tegemist mitte vajadusega nimetada kedagi faktide põhjal vaenlaseks, vaid tegemist on hoopis nende faktide tõlgendamise põhjal vaenlase pildi loomisega. Harle väitel on „meie” ja „nemad” sellises suhtes, mis väljendub „identiteedis”, kus „nende” loomine tekitab „meie” identiteeti, st „nende” loomine on vajalik „meie” identiteedi loomiseks.¹⁹ Samal seisukohal on vaenlase konstrueerimise sotsioloogiat uurinud James A. Aho (1994), kes pidas vaenlase pildi loomist kogukondi ühendavaks funktsiooniks. Et tema arvates ei saa olla harmooniat ilma kaoseta ja rahu ilma sõjata, siis on vaja ka vaenlast, sest ilma vaenlaseta ei oleks olemas kangelaslikku kogukonda, millega end identifitseerida.²⁰

Vaenlase pilt oli vajalik ka kommunistlikule parteile, et võita ja säilitada oma revolutsioonilise programmi legitiimsust ning kujundada NSV Liidu kodanikkonna identiteeti. Juba Esimese maailmasõja ajal olid bolševistlikus liikumises kristalliseerunud käsitused ja hoiakud, mis

¹⁶ *Ibid.*, 113.

¹⁷ Борис Поршнеv, *Социальная психология и история* (Москва: Наука, 1979), 84.

¹⁸ *Ibid.*, 93.

¹⁹ Vilho Harle, *The Enemy with a Thousand Faces. The Tradition of the Other in Western Political Thought and History* (London: Praeger, 2000), 15–21.

²⁰ James A. Aho, *This Thing of Darkness. A Sociology of the Enemy* (London: University of Washington Press, 1994), 15.

määrasid Nõukogude Venemaa edasise poliitika ja propaganda mitte-nõukogude maailma suhtes. Üks peamisi neist oli, et revolutsioon avas tee jõudmaks inimkonna uude ja imepärasesse sotsiaalsesse arenguetappi. Oli loogiline, et maailma kapitalismikantse, nagu Prantsusmaad, Suurbritanniat ja USA-d, tuli seetõttu käsitada kui ülemaailmse sotsiaalse revolutsiooni avangardi vaenlasi.²¹ Frederick C. Barghoorni (1950) sõnutsi sai kommunistide loodud fantastilisest ja luupainajalikust vaenlasekujutusest nii Nõukogude poliitika määraja kui ka ratsionaliseerija ning samal ajal võimas propagandarelv, millega Kreml ja tema käsilased püüdsid saavutada võimu inimmõistuse üle.²²

Sovetoloog John Boynton (1964) jõudis kommunistliku propaganda eesmärkide ja abinõude analüüsimisel järeldusele, et Nõukogude Liidu propagandale oli vaenlase pildi loomise kontekstis kapitalistliku „imperialismi” olemasolu hädavajalik: „Maailma rahu ja progressi nimel on alati olemas näide imperialismi tegutsemisest, mis tuleb avastada ja paljastada.”²³ Kuid kommunistid tahtsid riigisisese monoliitsuse huvides säilitada ka monopoolse seisundi välisvaenlase kujutamise üle, andmata teisele osapoolle võimalust argumenteerida ja enda kaitsta. Wilbur Schramm (1956) on väitnud oma nõukogude ajakirjanduse teoorias, et kommunistlik partei kasutas massikommunikatsiooni kui riigisisese ühtsuse loomise vahendit. See oli põhjuseks, miks nähti sedavõrd palju vaeva oma massikommunikatsioonivahendite üle kontrolli saavutamiseks ning miks taheti vältida võõramaiste trükiste, saadete ja filmide riiki sattumist.²⁴

Vladimir Shlapentokh (1986) pidas kogu nõukogude ideoloogiatoõ keskseks funktsiooniks eksisteeriva sotsiaalse ja poliitilise korra ning sealhulgas partei ja selle juhtkonna valitseva seisundi legitimeerimist.²⁵

²¹ Frederick C. Barghoorn, *The Soviet Image of the United States* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1950), 8.

²² *Ibid.*, 227.

²³ John Boynton, *Aims and Means* (London: The Bodley Head, 1964), 67.

²⁴ Wilbur Schramm, „The Soviet Communist Theory of the Press”, *Four Theories of the Press*, ed. F. S. Siebert, T. Peterson, W. Schramm (London: Seventh Printing, 1972), 105–146 (123).

²⁵ Vladimir Shlapentokh, *Soviet Public Opinion and Ideology. Mythology And Pragmatism In Interaction* (London: Praeger, 1986), 10.

Seega, mida tugevam on süsteemi legitiimsus, seda vähetõenäolisem on opositsiooniliikumiste ilmumine. Ning mida enam tajutakse seda legitiimsust, seda lihtsam on režiimil värvata informaatoreid, et vältida opositsiooni arenemist efektiivseks.²⁶

Shlapentokh eristas selle ideoloogilise töö juures kahte legitiimsuse tüüpi. Esiteks oli kasutusel positiivne legitimeerimine – eksisteeris kujutus, et nõukogude süsteem on teistest süsteemidest parem ning inimesi peaks rahuldama ainult üheksa tõsiasi, et nad on NSV Liidu kodanikud.²⁷ Teine tüüp, negatiivne legitimeerimine sisaldas võrdlust teiste süsteemidega, aga rõhuasetus oli teiste sotsiaalsete süsteemide piiratusel ja puudustel.²⁸ Oma propaganda toel loodud vaenlase pildi abil sai kommunistlik partei näiteks riigisiselt indoktrineerida oma relvajõude ja kodanikke valmistumaks eelseisvaks konfliktiks või diskrediteerida dissidente, usutegelasi ja emigrante kui välisvaenlaste käsilasi.²⁹

Nõukogude propagandistid kujutasid välisvaenlast agressiivse, militaristliku ja repressiivse ning tõelise ohuna rahule ja vabadusele.³⁰ Need pildid välisvaenlasest ja rahvusvahelisest olukorrast ei püsinud aja jookul siiski ühesugusena, vaid muutusid kord optimistlikumaks, kord pessimistlikumaks – sõltuvalt rahvusvahelistest ja sisepoliitilistest teguritest.³¹ Seega, kasutades Shlapentokhi legitiimsuse kontseptsiooni mõistestikku, rakendati eri perioodidel erinevates seostes ja osakaaludes negatiivset ja positiivset legitimeerimist.³²

²⁶ *Ibid.*, 11.

²⁷ *Ibid.*, 11.

²⁸ *Ibid.*, 16.

²⁹ Vt näiteks Myron Rush („Soviet Defence Burden and the Specter of War”), Peter Reddaway („Images of Dissent in Soviet Propaganda”), Bohdan R. Bociurkiw („The Impact of the Soviet Treatment of Religion at Home on Moscow’s External Propaganda and Disinformation”), Tõnu Parming („The Soviet Union and the Emigre Communities: A Case Study in Active Measures and Disinformation”), *Contemporary Soviet Propaganda and disinformation. A Conference Report*, ed. US Department of State (Airlie: Department of State Publication, 1987).

³⁰ Philip M. Taylor, *Munitions of the Mind. A history of propaganda from the ancient world to the present area* (Manchester: Manchester University Press, 1995), 253.

³¹ George W. Breslauer, „Updating The Operational Code of the Politburo”, *Contemporary Soviet Propaganda and disinformation. A Conference Report*, ed. US Department of State (Airlie: Department of State Publication, 1987), 57–75 (74).

³² Shlapentokh, *Soviet Public Opinion*, 16.

Terence H. Qualter (1962) uskus, et totalitaarse režiimi propagandistil on võrreldes demokraatliku režiimi propagandistiga eelseid. Nimelt saab propagandist olukorras, kus totalitaarse režiimi puhul on siseopositsioon nõrk, kui mitte olematu, keskenduda ühiskonna suletud hoidmisele. Seda isolatsiooni ei käsitata mitte kui vastuvõetamatut, vaid hoopis valitsejate tarka ja hoolitsevat juhtimist, millega soovitakse kaitsta oma inimesi võõraste ja seepärast juba olemuselt kurjade ideede eest.³³ Senikaua, kuni nõukogude inimestel puudus ligipääs alternatiivsetele uudistele ja sündmuste tõlgendustele, sai nõukogude propaganda luua moonutatud pilti läänemaailmast ühes kõigi oma väidetega (nt *Lääne demokraatia on võlts, Lääne inimesed on oma valitsustega opositsioonis, aatomiajastul on kestva rahu hoidmine väljakutse, lõplik võit kuulub kommunismile*).³⁴

See totalitaarse režiimi eraldatusest tulenev eelis seati aga õige varsti kahtluse alla. Propaganda ajalugu uurinud Glayds ja Marcella Thum (1972) olid seisukohal, et inimloomus ja selle mõjutamiseks mõeldud propagandameetodid üldjoontes ei muutu, kuid seevastu muutuvad kommunikatsioonivahendid: „Seega pigem kontroll kommunikatsiooni üle kui kontroll propaganda üle on tulevikus põhimureks.”³⁵

Teise maailmasõja järgse kiire tehnoloogilise arengu tõttu ei olnud enam võimalik hoida NSV Liidu kodanikke raudse eesriide taguses isolatsioonis. Kommunistlik partei proovis küll segajatega võidelda kodanlikku propagandat edastavate Lääne raadiojaamade signaalide vastu, kuid see osutus liialt kalliks, ületades kulukuselt koguni nii kodumaiste kui ka rahvusvaheliste raadiosaadete tootmise.³⁶ Lisaks tuli segajate kasutamist piirata, sest need kippusid sageli häirima nõukogude raadiosaadete

³³ Terence H. Qualter, *Propaganda and Psychological Warfare* (New York: Random House, 1962), 147.

³⁴ Ivan D. London, Oleg Ansimov, „The Soviet Propaganda Image of the West”, *Psychological Reports*, Southern Universities Press, 1957, 3, 19–65 (20).

³⁵ Glayds & Marcella Thum, *The Persuades. Propaganda in War and Peace* (New York: Atheneum, 1972), 206.

³⁶ Simo Mikkonen, „Stealing the Monopoly of Knowledge? Soviet Reactions to U.S. Cold War Broadcasting”, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 2010, Vol. 11, no 4, 771–805 (776).

edastamist.³⁷ Paradoksaalselt oli Nõukogude Liit ka ise lühilainetehnika arendamisega teinud oma kodanike raadioaparaatidele välismaiste raadiosignaali kinnipüüdmise hõlpsaks.³⁸ Seetõttu, vaatamata sellele, et ajavahemikus 1953–1988 häiriti pidevalt Raadio Vabaduse signaale, oli selle kuulajate arv teatud NSV Liidu piirkondades kuni 30% elanikest, ulatudes absoluutarvus 20 miljoni regulaarse kuulajani.³⁹ Isegi Moskva kesklinnast ainult kümnekonna kilomeetri kaugusel olid Ameerika Hääle ja Raadio Vabaduse saated väga hästi kuulatavad.⁴⁰

Raudsest eesriidest läbiimbunud raadiohääle tõttu oli kommunistlik partei sunnitud arvestama, et inimeste otsuseid oma ühiskonna kohta mõjutavad välismaailmast saadud pildid ja argumendid. Kujunenud olukorras jäi partei kahele positsioonile. Esimene pärines juba kunagise revolutsiooni päevilt ning selle järgi käsitati uudiseid kui teadmist. Seega oli ajakirjandusel jätkuvalt kohustus hoolitseda, et teadmised aktuaalsetest sündmustest ühilduksid „sotsialismi projektiga”. Teine seisukoht oli tõdemus, et partei ülesandeks polnud mitte enam niivõrd võita inimesi sotsialismi poole, vaid takistada seda, et Nõukogude kodanike tunded ei muutuks sotsialismi suhtes täiesti ükskõikseks.⁴¹

Lõppkokkuvõttes kaotas NSV Liit järk-järgult oma senise eelise, mis põhines kodumaise meedia allutamisel riigi kontrollile. Seoses tehnika kiire arenguga 1980. aastatel suutis Lääs murda senisest veel rohkem raudsest eesriidest läbi ja pakkuda nn vaenlase kohta alternatiivseid pilte.⁴² See oli ajajärk, kus Nõukogude funktsionäärid näisid kartvat satelliidisignaale ja CNNi rohkem kui tähesõdade programmi ennast.⁴³

³⁷ *Ibid.*, 778.

³⁸ Simo Mikkonen, „Die gefährlichen Republiken: Moskaus Medienpolitik im sowjetischen Baltikum”, *Forschungen zur Baltischen Geschichte*, 2010, no 5, 184–204 (191).

³⁹ Simo Mikkonen, „Radio Liberty – The Enemy Within? The Dissemination of Western Values through US Cold War Broadcasts”, *Europe – Evropa. Cross-cultural Dialogues between the West, Russia, and Southeastern Europe. Studia multiethnica Upsaliensia*, 2010, 18, Uppsala, 243–257 (240).

⁴⁰ Mikkonen, „Die gefährlichen Republiken”, 196.

⁴¹ Thomas C. Wolfe, *Governing Soviet Journalism. The Press and the Socialist Person after Stalin* (Indianapolis: Indiana University Press, 2005), 127–128.

⁴² Taylor, *Munitions of the Mind*, 253.

⁴³ *Ibid.*, 282.

Olukorras, kus nõukogude propagandistid olid sunnitud üha enam konkureerima Läänest tuleva teabega, hakkas kommunistlik partei otsima võimalusi, kuidas võidelda kodanliku meedia ideoloogilise diversiooniga. Näiteks rakendati ühe vahendina võitluses välisraadiojaamadega sotsialismimaade eriteenistusi, mille repertuaari kuulusid välja-pressimine, ähvardused, füüsiline vägivald, pommirünnakud, mõrvad, oma käsilaste sokutamine raadiojaamade toimetustesse jms.⁴⁴ Kommunistliku partei võitlust Lääne raadiojaamade vastu uurinud Richard H. Cummings (2009) nimetab seda külma sõja perioodi 1950. aastatel, kus idabloki riigid ei valinud kodanliku meedia vastases võitluses vahendeid, koguni kuumaks sõjaks.⁴⁵ Samuti oli nõukogude propagandistide abinõuks katse pakkuda Lääne kanalitele konkurentsi, arvestades seejuures oma sihtauditooriumi huvisid ning tõstes ümber saateaegu, muutes saadete sisu ja tehnilist kvaliteeti.⁴⁶

Samal ajal nende vastuabinõudega käivitasid kõik idabloki riigid ka Lääne meedia vastu suunatud aktiivse riigisisese vastupropaganda.⁴⁷ Seejuures kujunes eriti aktiivseks vasturündajaks ja kritiseerijaks nõukogude trükiajakirjandus.⁴⁸ Vastupropagandas kasutati ühelt poolt ära eriteenistuste abil realselt kogutud luureinfot ja teisalt levitati ka lihtsalt väljamõeldisi.⁴⁹ Lääne kommunikatsiooniekspertid tõdesid nõukogude

⁴⁴ Arch Puddington, *Broadcasting Freedom. The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty* (Kentucky: The University Press of Kentucky, 2000), 225.

⁴⁵ Richard H. Cummings, *Cold War Radio. The Dangerous History of American Broadcasting in Europe 1950–1989* (London: McFarland & Company, Inc, 2009), 34.

⁴⁶ Ellen Mickiewicz, *Split Signals. Television and Politics in the Soviet Union* (Oxford: Oxford University Press, 1988), 21.

⁴⁷ Idabloki riikide võitlusest Lääne raadiojaamade vastu on kirjutanud näiteks Jane Leftwitch Curry („Radio Free Europe in the Eyes of the Polish Communiste Elite”), Pawel Machcewicz („Polish Regime Countermeasures against Radio Free Europe”), Nestor Ramesh („Radio Free Europe’s Impact in Romania During the Cold War”), Germina Nagat („Caușescu’s War against Our Ears”), Jordan Baev („Bulgarian Regime Countermeasures against Radio Free Europe”), Peter Zvagulis („Water Shaping the Rock: Cold War Broadcasting Impact in Latvia”), *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents*, ed. A. Ross Johnson, R. Eugene Parta (Budapest: CEU Press, 2010).

⁴⁸ R. Eugene Parta, *Discovering the hidden listener. An assessment of Radio Liberty and Western broadcasting to the USSR during the Cold War* (Stanford: Hoover Institution Press, 2007), 64.

⁴⁹ A. Ross Johnson, *Radio Free Europe and Radio Liberty. The CIA Years and Beyond* (Stanford: Stanford University Press, 2010), 193.

vastupropaganda analüüsimisel juba 1950. aastatel: „Iga naela propa- ganda kohta, mida me saadame Venemaale, tehakse seal agitatsiooni- ja propagandaosakonna poolt tonn vastupropagandat. Meie praegune raadiopropaganda ainult õhutab sovette tegema „kapitalistlike valede” vastu veel enam vastupropagandat.”⁵⁰

Michael Choukas on väitnud, et propaganda saab olla tõhus juhul, kui on täidetud neli omavahel seotud propaganda põhireeglit:

- (1) propagandistil peab olema tegevuse eesmärk,
- (2) propagandistil peab olema selgelt määratud mõjutatav sihtrühm,
- (3) propagandistil peavad olema vahendid oma propaganda edasta- miseks ja levitamiseks,
- (4) edastatav propaganda peab olema usaldusväärne.⁵¹

Nõukogude vastupropaganda üheks meetodiks oligi just välisvaenlase ja tema propaganda usaldusväärseuse kahjustamine, selle tegelike ees- märkide paljastamine.

Nõukogude propagandateoreetikud ise kuulutasid marksistlik-lenin- liku ideoloogia ühtaegu nii parteilise propaganda sisuks kui ka selle meto- doloogia aluseks, sest nende käsituses võimaldas see ideoloogia määrata kindlaks propaganda koha ajaloooptsessis, aga samal ajal ka propaganda tegelikud võimalused ja sotsiaalsed funktsioonid.⁵²

Väljakujunenud ideoloogilise praktika alusel eristati kahte vastand- likku käsitust, mis määrasid propaganda sisu, vormi ja meetodid. Sellal kui marksistlikku kontseptsiooni deklareeriti nägevat propaganda põhi- eesmärgina rahvahulkade teadvuse arendamist, süüdistati kodanlikku kontseptsiooni selles, et tema propaganda põhieesmärk on teadvusega manipuleerimine.⁵³ Kommunistliku propaganda eripäraks peeti selle iseloomu ja olemust kajastavaid põhjanevaid marksistlik-leninlikke põhimõtteid, mis liigitati kahte rühma: (1) propaganda sisu ja suunitlust

⁵⁰ D. Lincoln Harter ja John Sullivan, *Propaganda Handbook* (Pennsylvania: 20t Century Pub- lishing Company, 1955), 343.

⁵¹ Choukas, *Propaganda Comes of Age*, 24.

⁵² *Kommunistliku propaganda alused*, toim. V. Baikova, M. Nenašev, V. Pravotorov (Tallinn: Eesti Raamat, 1981), 18.

⁵³ Nail Bikkenin, *Sotsialistlik ideoloogia* (Tallinn: Eesti Raamat, 1982), 109.

määravad põhimõtted, nagu parteilisus, teadlikkus, side eluga ja rahvahulkade praktikaga, ning (2) põhimõtted, milles avaneb propaganda organisatsiooniline ja metodoloogiline külg.⁵⁴

Propaganda sisu ja suunitlust määrav marksistlik-leninlik parteilisuse põhimõte seisnes propagandale klassipositsioonilt lähenemises, mis väljendus leppimatus ja ründavas suhtumises kodanlikku ideoloogiasse ning tõdemuses, et ideoloogilises võitluses ei esine „vaherahu ega vaikust”.⁵⁵ Nõukogude propagandateoreetikud kuulutasid kodanlike imperialistide ideed mannetuks ning väitsid, et vaenlane püüab asendada olukorras, kus ta ei suuda enam marksismile-leninismile vastu seada terviklikku ideoloogilist doktriini, ideede võitluse pelgalt psühholoogilise sõjaga.⁵⁶ Viidates omakorda ideoloogilise võitluse teravnemisele ja psühholoogilise sõja intensiivistumisele, nõuti kodanliku propaganda „selgepilgulist hindamist klassipositsioonilt, ideoloogilist valvsust” ja ründava vastupropagandatöö arendamist.⁵⁷

Vastupropagandat määratleti kui ideoloogiliste ja sotsiaalpsühholoogiliste ürituste süsteemi vaenuliku propaganda eesmärkide, meetodite ja sisu paljastamiseks ning selle mõju neutraliseerimist.⁵⁸ Sellise propaganda ülesandeks peeti negatiivse ühiskondliku arvamuse ja klassipositsioonidelt lähtuva leppimatuse loomist kodanliku ideoloogia ning imperialistliku propaganda suhtes.⁵⁹ Vastupropagandat peeti nii ideoloogilise võitluse kui ka igasuguse propaganda lahutamatuks osaks.⁶⁰ Vastupropaganda meetodites eristati tinglikult kahte omavahel seotud aspekti: esiteks ennetav aspekt, kus klassipositsioonilt lähtudes antakse inimestele tõetruu pilt rahvusvaheliste ja sisepoliitiliste sündmuste kohta, ning

⁵⁴ *Ibid.*, 20.

⁵⁵ *Ibid.*, 22.

⁵⁶ *Ibid.*, 36.

⁵⁷ Arno Kirt, *Ideoloogiline võitlus ja välispoliitiline propaganda* (Tallinn: Eesti Raamat, 1983), 6–7.

⁵⁸ Jaan Napa, *Vastupropaganda vormidest ja meetoditest. Metoodiline juhend abiks lektorile* (Tallinn: Eesti NSV Ühing „Teadus”, 1984), 17.

⁵⁹ Ralf Mikenberg, *Ideoloogiline võitlus ja psühholoogiline sõda* (Tallinn: Eesti Raamat, 1985), 50.

⁶⁰ *Ibid.*, 50.

teiseks paljastav aspekt, kus tuli avada ideoloogiliste diversantide eesmärgid, näidata nende kavatsuste ja ettevõtmiste tõelist olemust.⁶¹

Nõukogude propagandateoreetikud refereerisid vastupropaganda põhimõtete käsitlemisel ikka ja jälle Leninit, kes pidas vastupropagandat üheks edukaimaks ideoloogilise mõjutamise vahendiks, seades ülesandeks avalikult paljastada kodanlikku ideoloogiat, „püüda kodanlust sõnast” ning olla seejuures pealetungiv, järjekindel ja kompromissitu.⁶² Näiteks avaldas Lenin 1902. aastal kahetsust, et peaaegu mitte midagi ei ole tehtud tööliskadadesse „igakülgsete ning värskete” paljastuste paiskamiseks. Lenin oli seisukohal, et igakülgsete poliitiliste paljastuste organiseerimine on üks poliitilise agitatsiooni põhitingimusi: „Teisiti kui nende paljastuste varal ei saa kasvatada hulkade poliitilist teadvust ja revolutsioonilist aktiivsust. [...] Tööliskadade teadvus ei saa olla tõeline klassiteadvus, kui töölised konkreetsete ja seejuures tingimata päevakajaliste (aktuaalsete) poliitiliste faktide ja sündmuste najal ei õpi vaatama iga teist ühiskonnaklassi nende klasside vaimse, kõlbelise ja poliitilise elu kõikides avaldustes.”⁶³

Soome televisioon kui veel üks põhjus vastupropagandaks

1950. aastate lõpul ja 1960. aastate alguses oli Soome NSV Liidule nii välispoliitilises plaanis kui ka majandussuhetes sillapea Läände. Ametlikul tasandil rõhutati kahe riigi häid suhteid kui erineva ühiskonnakorraga riikide rahuliku kooseksisteerimise musternäidet.⁶⁴ NSV Liidu juhtkonna Soome-sõbralik poliitika oli vastuvaidlematuks ettekirjutuseks ka EKP-le ja Eesti NSV ametkondadele. See sõpruspoliitika leidis Eesti NSVs ühe reaalse väljundi televisioonalases koostöös. Eestis hakati televisiooni-

⁶¹ Napa, *Vastupropaganda vormidest*, 20.

⁶² Mikenberg, *Ideoloogiline võitlus*, 50.

⁶³ V. I. Lenin, „Mida teha?“, V. I. Lenin, *Teosed. 5. köide. Mai 1901 – veebruar 1902* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1951), 311–478 (370–371).

⁶⁴ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 142.

saateid edastama 1955. aastal, Soomes aga alates 1957. aastast. Just tänu kahe riigi headele suhetele oli Soome teletehnikutel võimalus käia enne oma televisiooni käivitamist tutvumas Eesti NSV teletehnikaga.⁶⁵

1956. aastal külastas Soomet NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees Kliment Vorošilov, kellele Soome peaminister Urho Kaleva Kekkonen rääkis soomlaste suurest huvist Eesti televisiooni vastu, samuti uuris Kekkonen, kas neid saateid oleks võimalik transleerida soomekeelsetena.⁶⁶ Juba samal aastal loodi NSV Liidu kultuuriministri käskkirja alusel Eesti televisioonis soomekeelsete saadete toimetust ja hakati edastama soomekeelseid saateid. Neid tunnipikkusi nõukogude elulaadi ja Eesti kultuurielu tutvustavaid saateid edastati alguses kord, hiljem kaks korda nädalas.⁶⁷ Samal ajal nõukogude ühiskonna saavutuste esitlemisega püüti soomlastele mõeldud saadetes kujundada soodsat muljet ka Eesti NSVst.⁶⁸ Järgnevatel aastatel kujunesidki välja Eesti NSV ja Soome vahelised telesuhted, mida partei ettekirjutisi järgides tuli Nõukogude Eesti poolel ära kasutada soomlaste „informeerimiseks vabariigi elust ja saavutustest” ning „kodanliku ideoloogia, moraali ja reaktioonilise propaganda paljastamiseks”.⁶⁹

1957. aastal tegi Eesti Televisioon Soomest oma esimese otseülekande, tegu oli Soome-Eesti kergejõustiku maavõistlusega; 1965. aastal edastati ühe tunni vältel Helsingisse Tallinnas toimunud laulupeo pilti. Samal aastal hakati eetrisse andma Eesti-Soome meelelahutuslikku ühis-saadet „Suvesündmusi”, millest sai alguse Eesti ja Soome televisiooni regulaarne koostöö. 1966. aastal kanti üle Helsingist Soome MTV ja ETV ühisviktoriini „Naapurivisa” esimene võistlussaade.

Koos ETV ja Soome TV koostöö laienemisega kasvas Eestis nii televaatajate kui ka omakorda Soome TV vaatajate arv. 1965. aastal oli Eestis 160 800 televiisorit, kuid teleauditooriumi tegelikku mahtu on

⁶⁵ *Ibid.*, 161.

⁶⁶ Voldemar Lindström, *Matk telemaailma Eesti Televisiooni näite varal* (Tallinn: ETV 2005), 37.

⁶⁷ Voldemar Lindström, *Eesti Televisioon. Arvud, faktid, sündmused* (Tallinn: ETV 1995), 16.

⁶⁸ Indrek Treufeldt, „Constructing alternative nationhood: Television of Soviet Estonia against Finnish capitalism”, *Communicative approaches to politics and ethics in Europe* (Tartu, 2009), 193–206 (193).

⁶⁹ Hagi Šein, *Suur teleraamat. 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005* (Tallinn: Tea, 2005), 30.

hinnatud 38%-le rahvastikust.⁷⁰ Viis aastat hiljem oli Eestis 277 000 televiisorit.⁷¹ Teleauditooriumi võimalikuks suuruseks hinnati 68,4% rahvastikust.⁷² Ajavahemikus 1966–1971 olid Soome TV programmid kättesaadavad vähemalt viiendikule Eesti elanikest.⁷³ Kui Helsingis anti 1971. aastal käiku uus televisioonimast, tagas see reaalse võimaluse vaadata Soome TVd poolele Eesti potentsiaalsest teleauditooriumist ja seega oli juba 560 000 Nõukogude amat välisriigi televisiooni haardeulatuses.⁷⁴ 1983. aasta uuringu tulemused näitasid, et Soome TVd vaatas iga päev 24,2% teleauditooriumist.⁷⁵

1968. aastal lõpetati Nõukogude poole initsiatiivil Soome ja Eesti NSV televisiooni ühissaated, põhjuseks Tšehhoslovakkia sündmuste objektiivne kajastamine Soome TVs.⁷⁶ Seoses Helsingi lõppaktiga (1975) tahtis partei vältida süüdistusi, et NSV Liit saadab teise riigi kodanikele suunatud programmi. Seepärast oli Eesti NSV televisioon sunnitud lõpetama Soomele propagandistlikele teležurnaalide tootmise, mida oli tehtud juba alates 1956. aastast.⁷⁷

Osa Eestist oli aga juba Soome TV leviulatuses ning selle vastu ei saanud enam midagi teha. Ühest küljest takistasid välismaise televisiooni signaalide segamist NSV Liidu rahvusvahelised lepingud ja konventsioonid ning Nõukogude armee hirm, et signaalid hakkavad segama sõjaväe radareid ja sidesüsteeme. Teisalt olid üleliidulised tehased huvitatud heliplokkide turustamisest, mida erasikud lasid amatöörtehnikutel paigaldada oma teleritesse, et vaadata Soome TVd.⁷⁸ Siiski käsitas EKP ideoloogilise sõja valguses Soome TVd kui imperialistlike jõudude käepikendust,

⁷⁰ Lindström, *Matk telemaailma*, 84.

⁷¹ Hagi Šein, *Eesti Televisioon arvudes 1955–1994* (Tallinn: Tea, 1993), 16.

⁷² Šein, *Suur teleraamat*, 29.

⁷³ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 167. V. Lindströmi (1995) ja H. Šeini (2005) andmetel oli Soome TV nähtav 18%-le teleauditooriumist.

⁷⁴ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 163; Lindström, *Eesti Televisioon*, 58; ETV, *Eesti Televisioon. Arvud. Faktid. Sündmused 1955–2004*, <http://etv.err.ee>, 28. jaanuar 2012. H. Šeini (2005) andmetel sai Soome TV nähtavaks kolmandikule Eesti NSV teleauditooriumist.

⁷⁵ Lindström, *Eesti Televisioon*, 88, 90.

⁷⁶ *Ibid.*, 163.

⁷⁷ *Ibid.*, 37.

⁷⁸ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 165, 176–177.

mis õõnestas nõukogude internatsionalismi ja patriotismi ideid. Niisiis pidi partei andma kindlasti vaenlasele vastulöögi.

EKP Soome TV vastase võitluse ajalugu on põhjalikumalt uurinud Mati Graf, kes on avaldanud oma uurimistöö tulemused raamatus „Kalevipoja tagasitulek” (2008). Seetõttu ei peatuta siinkohal pikemalt EKP tegevusel nn kodanliku televisiooni vastases võitluses, seda mõjutanud NKLP KK otsustel ega ühiskondlik-poliitilistel protsessidel. Pean oluliseks vaid mainida, et Mati Graf nimetab Soome TV vastase võitluse kulminatsiooniks EKP KK büroo 15. juuni 1982 otsust, millega algas „kodanliku televisiooni vastane suursõda”.⁷⁹ EKP KK büroo 15. juuni 1982 otsusega „Kodanliku televisiooni poolt vabariigi elanikele avaldatava mõju neutraliseerimisest” keelati Eesti NSV ühiskondlikes asutustes Soome TV vaatamine, senisest aktiivsemalt hakati võitlema Soome TV telekavade paljundamise ja levitamise vastu, kauplustes ning töökodades keelati teleritesse Soome TV vaatamiseks vajalike heliplokkide paigaldamine.⁸⁰

Veel otsustati hakata uurima teleauditooriumi ning kooskõlas saadud tulemustega pidi Eesti NSV kohalik televisioon hakkama tootma sisult ja kvaliteedilt Soome TV-le konkurentsi pakkuvaid telesaateid. Eesti NSV riiklik televisiooni- ja raadiokomitee pidi seega arvestama televaatajate erinevate kategooriate huve ning „kasutama julgemalt televaatajates huvi äratavate kodanliku televisiooni saadete „katmise” meetodit Eesti ja üleliidulise televisiooni huvitavate ja populaarsete programmidega”, ühtlasi parandama informatsiooniliste tele- ja raadiosaadete operatiivsust ja sisu ning koordineerima täpselt tele- ja raadiosaateid.⁸¹

Oma auditooriumi paremaks tundmaõppimiseks ning selle abil soovitude ja ettepanekute saamiseks vastupropaganda ja kodanliku televisiooni mõju neutraliseerimise koordineerimiseks-organiseerimiseks otsustas EKP KK büroo luua televisiooni- ja raadiokomitee informatsiooni- ja arvutuskeskuse.⁸² Kohe aga pidi televisiooni- ja raadio-

⁷⁹ *Ibid.*, 173.

⁸⁰ EKP KK büroo istungi protokoll nr 37. 15. juunist 1982. ERAF, f. 1, n. 4, s. 6067, lk 7–8.

⁸¹ *Ibid.*, 8–9.

⁸² *Ibid.*, 9.

komitee käivitama koostöös Eesti Teaduste Akadeemiaga sotsioloogilise uurimuse „õppimaks tundma avalikku arvamust kodanliku televisiooni programmide ja selle mõju kohta vabariigi elanikele”.⁸³ Samuti otsustati tugevdada Eesti televisiooni materiaalsel baasi.⁸⁴

Nagu eespool mainitud, ei õnnestunud parteil segada ei Soome TV signaale ega ka võidelda selle vastu, et amatöörtehnikud paigaldasid eraisikute televiisoritesse heliplokke. Seetõttu pidas EKP KK büroo võitluses Soome TV vastu üheks tõhusaks vastupropagandistlikuks abinõuks paljastamist, nõudes alates 1968. aastast Eesti NSV ajakirjanduselt sihikindlalt kodanliku propaganda ideoloogiliste diversioonide, antisotsialistlike kampaaniate, revisionistlike käsilaste, sepitsuste, väljamõeldiste, võltsingute ja laimuvõtete ülesandmist. Ülesanne paljastada püstitati trüki-, raadio- ja teleajakirjanduse toimetustele nii kvartaalsetes nn perspektiivplaanides kui ka üldistes propagandasuunistes massimeediale. Näiteks 1982. aastal konkreetselt Soome TV vastu käivitatud vastupropaganda kampaanias sõnastati see ülesanne järgmiselt: „Paljastada operatiivselt ja argumenteeritult kodanliku televisiooni ideoloogilisi diversioone. Näidata veenvalt imperialismi reaktsioonilist olemust, anda vastulööki anti-kommunismi ja antisovetismi ilmingutele, ideoloogilise vaenlase ükskõik millistele katsetele spekuloida meie raskustel ja puudustel.”⁸⁵

Vastupropagandas paljastatud vaenlane

Vaenulik propagandaaparaat

Nõukogude Eesti ajalehtedes kirjeldati kodanlikku propagandasüsteemi kui imperialistlike riikide teenistuses olevate organisatsioonide konglomeraati, mille käsutuses on kõik ajakohased kommunikatsioonivahendid. Kogu selle hiiglasliku propagandaaparaadi juhtimise keskne roll omistati USA-le ja selle peamisele propagandaorganile USA Informatsiooni-

⁸³ *Ibid.*, 9.

⁸⁴ *Ibid.*, 9.

⁸⁵ *Ibid.*, 8.

agentuurile (USIA), mis koos Riigidepartemangu, Luure Keskagentuuri ja veel kümnekonna eriorganiga moodustasid otse Valgele Majale aru andva ametkondadevahelise komisjoni. Selle komisjoni eesmärk olnud ühelt poolt suurendada sotsialismivastase propaganda tõhusust ja teiselt poolt koordineerida NATO riikide vastavate organitega ideoloogilise sotsialismileeri vastast võitlust.⁸⁶

Nõukogude propagandistide väitel oli see juhtimissüsteem otseseks tõendiks USA presidendi Roland Reagani alustatud kommunismivastast ristsõjast: „See tähendab, et organisatsiooniliselt on „psühholoogilise sõja” apoloogeetid pöördunud külma sõja aastate struktuuri juurde tagasi ning sellest võtavad osa mitmed valitsusorganid, samuti Washingtoni juhtivad tegelased, kaasa arvatud president Reagan isiklikult.”⁸⁷

Kodanlikku propagandasüsteemi rahastasid nii valitsusaparaat kui ka rohkearvulised poliitilisest ja sõjalisest idaekspansioonist huvitatud organisatsioonid. Süsteemi juhtimist ja oma kontrolli all hoidmist hõlbustas nõukogude propagandistide väitel tõsiasi, et niikuinii kuulus juba enamik massimeediavahendeid kapitalistidele, kes on kommunismi põhimõttelised vaenlased: „Enamik USA raadijaamadest (97%) kuulub juhtivatele ajakirjanduskontsernidele, filmikompaniidele, finantstuousadele – viiesaja suurfirma esindajale, kes on tänapäeva Ameerika tõelised peremehed. Nii näiteks kontrollivad NBC-d Morgani ja Rockefelleri finantsgrupid, NBC-ga konkureeriv ABC aga sõltub täielikult Harrimani perekonnast ja vendadest Brownidest.”⁸⁸ Samadel põhjustel ei saavatki Lääne kapitalistliku süsteemi puhul üleüldse rääkida vabast ja sõltumatust ajakirjandusest: „Mis puutub suurde ajakirjandusse, siis seda kontrollivad täielikult USA juhitud monopolid, kes on mitte ainult allutanud endale kõige mõjukamad ajalehed ja ajakirjad, vaid kellel on ühtlasi ka esindajad ajakirjanduse „ajustrustides”. [---] Informatsiooniagentuurid ja pressisündikaadid on finants- ja ärisidemetes suurte kirjanduskontsernide ja ajalehetrustidega, kes juhivad „trustivaba” perioodikat. Seepärast ongi

⁸⁶ „NLKP XXVI kongress ideoloogiavõitluse teravnemisest nüüdisajal”, *Rahva Hää*, 13. oktoober 1982, 4.

⁸⁷ *Ibid.*, 4.

⁸⁸ J. Vorontsov, „Operatsioon Brainwashing”, *Rahva Hää*, 1. veebruar 1972, 4.

suurbisnessil nii hõlpus kontrollida informatsiooni, teostada avalikku või varjatud tsensuuri.⁸⁹

Eriti ohtlikeks vaenlase käsutuses olevateks ideoloogilise diversiooni vahenditeks pidasid nõukogude propagandistid raadiojaamu ja televisiooni, sest nende levikut olevat peaaegu võimatu takistada: „Ulatuvad ju raadiolained üle piiride, pääsevad mööda tolliläbivaatustest ja viisadekontrollist.”⁹⁰ Selliste eriti ohtlike vaenulike raadiokeskuste nimistusse arvati näiteks raadiojaamad Vaba Euroopa, Ameerika Hää, Vabadus, Deutsche Welle, aga ka BBC.

Ajalehed kirjeldasid tõendina vaenlase üha kasvavast agressiivsusest, kuidas Lääne raadiosaatjad suurendavat oma saatemahte ja leidvat uusi sihtauditooriume. Raadiojaam Vabadus olevat andnud 1953. aastal nädalas eetrisse 300 tundi, 1959. aastal 460 tundi, 1961. aastal 1500 tundi, 1967. aastal aga juba 1750 tundi saateid.⁹¹ 1973. aasta seisuga transleerivat Vabadus oma saateid 22 Nõukogude Liidus räägitavas keeles.⁹² Raadiojaam Ameerika Hää edastavat nädalas ligikaudu 800 saadet 40 keeles, sealhulgas seitsmes Nõukogude Liidus räägitud keeles.⁹³ Briti BBC võimeks hinnati aga nädalas 725 tundi saateid 46 keeles ning Saksa FV raadiojaamal Deutsche Wellel 806 tundi saateid 37 keeles.⁹⁴

Kuid milleks oli imperialistlikul vaenlasel vaja pidevalt paisutada oma propagandaaparaati ning laiendada selle raadio- ja telesaadete leviulatust? Nõukogude ideoloogid põhjendasid seda kui selget märki kapitalismi lõppstaadiumi jõudmisest, sest mida kaugemale on jõudnud kapitalismi kriis, seda jõulisemalt on vaenlane oma lõpliku hävingu edasilükkamiseks sunnitud tegutsema ideoloogiarindel: „Kodanliku propaganda hiiglaparaat tegutseb järjest jultunumalt. Tema premehead ei säästa raha. Kuid

⁸⁹ *Ibid.*, 4.

⁹⁰ V. Tšernjavski, „U-2-st „Puebloni””, *Rahva Hää*, 3. november 1970, 4.

⁹¹ J. Mader, „Nõukogude-vastased keskused Lääne-Saksamaal”, *Rahva Hää*, 13. detsember 1968, 3; „NLKP XXVI kongress ideoloogiavõitluse teravnemisest nüüdisajal”, *Rahva Hää*, 13. oktoober 1982, 4; „Täna on ühtne ülevabariigiline poliitpäev”, *Õhtuleht*, 13. oktoober 1982, 2.

⁹² B. Antonov, „Paljastatakse raadiodiversante”, *Rahva Hää*, 21. märts 1973, 3.

⁹³ B. Matrov, „Antikommunism kui kaasaegse kodanliku ideoloogia põhijoon”, *Rahva Hää*, 5. august 1970, 3.

⁹⁴ „NLKP XXVI kongress ideoloogiavõitluse teravnemisest”, 4.

miljardid dollarid antikommunistidele – see pole muud kui tasu hirmu eest, mida tunneb kapitalismimaades valitsev eliit sotsialismiideede võidukäigu ees. See on kommunistide järjest suureneva prestiiži hind.”⁹⁵

Kuna kapitalistliku režiimi olukord olevat kriitiline, võtvat ta oma eksistentsi säilitamiseks kasutusele kõikvõimalikud vahendid: „Kahe ideoloogia – sotsialistliku ja kodanliku – kompromissitu võitlus on jõudnud sellesse ajajärku, kus kodanlus, tundes oma positsioonide nõrkust, ei vali vahendeid, et oma võimulolekut pikendada.”⁹⁶ Kinnitusena, et vastase jõud on lõpukorral ja oma surmaagoonia pikendamisel ei valita enam vahendeid, tsiteeris nõukogude propaganda vaenlase esindajaid: „Lääne ideoloogiasõja strateegid vahendite valimisel erilist peenetundelisust üles ei näita. Ja nad ei varja seda ka ise. „Ideoloogilises sõjas kommunismiga,” ütles näiteks Ameerika „Poliitilise informatsiooni komitee” esimees kindral Jackson, „vajame mitte tõe, vaid õnnestustegevust. Säärases sõjas läheb tarvis kõiki kõrilõikajaid ja gangstereid, keda meil õnnestub leida ühel või teisel viisil.””⁹⁷

Nõukogude propaganda „paljastas” regulaarselt Lääne raadiojaamade sõltumatust kompromiteerivaid seoseid lääneriikide luureteenistustega. Näiteks teatati, et Suurbritannia Intelligence Service’i koosseisu kuuluvat spetsiaalne poliitiliste aktsioonide osakond, mille ülesanne on korraldada teistes riikides riigipöördeid ja pörandaaluseid aktsioone, teha õnnestuspropagandat ning ajada nurja rahvusvahelisi konverentse ja kohtumisi.⁹⁸ Samuti edastavat raadiojaam BBC Suurbritannia luure käsul tinglikke meloodiaid ja fraase, mille abil peetavat sidet sotsialistlikes riikides tegutsevate agentidega.⁹⁹

Keskse ja juhtiva rolli selles luure- ja sabotaaživõrgustikus omistas nõukogude propaganda jällegi Ameerika Ühendriikidele: „Kõik imperialistliku spionaažikonsortsiumi liikmed annavad oma panuse ideoloogilistesse diversioonidesse nõukogude rahva ja teiste sotsialismimaade vastu. Kuid kõige ulatuslikum on mõistagi Ameerika salateenistuste haare. Ta

⁹⁵ N. Dõhnov, „Sotsialism ja noorsugu”, *Rahva Häääl*, 16. oktoober 1968, 2.

⁹⁶ J. Kalits, „Proletaarse internatsionalismi vaimus”, *Rahva Häääl*, 23. jaanuar 1970, 3.

⁹⁷ Tšernjavski, „U-2-st „Puebloni””, 4.

⁹⁸ G. Allanov, V. Ljadov, „„Intelligence Service” saladused”, *Rahva Häääl*, 15. oktoober 1970, 3.

⁹⁹ A. Panfilov, „BBC kahepalgelisus”, *Rahva Häääl*, 25. oktoober 1969, 3.

annab tooni, juhib, suunab, koordineerib ja jagab osasid. See on ka mõistetav: Washingtonil on mitu korda rohkem raha, tehnilisi vahendeid ja luurajaid kui tema noorematel partneritel imperialismi spionaažiürituses.¹⁰⁰ USA luure tegevuse peaeesmärkidenä nimetati tungimist spionaažiks Nõukogude Liidu territooriumile, NSV Liidu sõjalise potentsiaali kahjustamist, kõikjal nõukogudevastase laimukampaania õhutamist ning psühholoogiliste diversioonide toimepanemist.¹⁰¹ Luure Keskagentuuri sihiks peeti raadiojaamade Vaba Euroopa, Ameerika Hää, Vabadus, Deutsche Welle, aga ka BBC, Radio France Internationali ja teiste NATO liikmesriikide raadiojaamade enda kontrollile ja koordineerimisele allutamist.¹⁰²

Eesti NSV ajalehtedes kuulutati ka Soome TV otseselt USA propagandistide mõjualasse langenuks. USA propagandistid olevat kasutanud koostöös Soome kapitalistliku ladvikuga Soome TVd otseselt sotsialismiideede vastu ning kodanliku ideoloogia ja lääneliku elulaadi propageerimiseks. Kodanlikud propagandistid olevat lähtunud Soome TV programmi koostamisel spetsiaalselt Nõukogude auditoriumist ning näidanud Soome TVs teadlikult valdavalt USA filmitööstuse toodangut. Soome TV programmis ei olevat seetõttu mitte midagi juhuslikku, vaid kõik oli plaanipärane ideoloogiline diversioon: „Noortele näidatakse kaugeltki mitte juhuslikult valitud levimuusikaprogramme, haritlastele väliselt poliitiliselt neutraalseid teadus- ja tehnikasaateid, usklikele religioosset „vaimuvara“.”¹⁰³ USA poolt Soome TV vahendusel juhivat ideoloogilist diversiooni iseloomustavat ka tõsiasi, et USA firmad aitasid Soomes püstitada uue, 350 meetri kõrguse telemasti, mille tehniliste süsteemide ja leviala juures arvestati, et need vastaksid Eesti NSV telerite vastuvõtusüsteemidele.

Samuti püüdsid nõukogude propagandistid kompromiteerida Lääne raadiojaamu ja nende koostööpartnereid paljastavate süüdistustega, et toimetuste igapäevatöösse olid kaasatud endised sõjakurjategijad ja kodumaa reeturitest Nõukogude emigrandid. Näiteks Ameerika Hääle

¹⁰⁰ Tšernjavski, „U-2-st „Puebloni“”, 4.

¹⁰¹ V. Serjogin, „Luure Keskagentuuri järjekordne läbikukkunud aktsioon”, *Rahva Hää*, 15. september 1983, 3.

¹⁰² V. Nakarjakov, „Antennidega herilasepesad”, *Rahva Hää*, 15. september 1982, 3.

¹⁰³ E. Kraavi, „Ideoloogilise võitluse rinne”, *Õhtuleht*, 5. oktoober 1982, 3.

jutlustajat San Francisco peapiiskoppi Johanni esitleti lugejatele kui „valgeemigranti”, kes Teise maailmasõja ajal tegi koostööd fašistidega.¹⁰⁴ Raadiojaamade Vaba Euroopa ja Vabadus ajakirjaniku Vilis Hasnersi kohta kirjutati, et ta teenis SS-vägedes Valgevenemaal ja põletas seal elusalt rühma sünagoogi aetud juute.¹⁰⁵ Ning tervelt 70% Goethe Instituudi töötajatest kuulutas nõukogude propaganda endisteks fašistliku *Reich*'i pooldajateks.¹⁰⁶

Veel süüdistati kodanlikku propagandat mängureeglite rikkumises, sest vastaspool kasutavat „leppimatu ideoloogilise vastasseisu tingimustes” ebaausa võitlusvahendina psühholoogilist sõjapidamist: „Psühholoogiline sõda – see on propagandavahendite plaanipärane kasutamine ning teiste ürituste korraldamine eesmärgil mõjutada vastaspoole, aga ka neutraalsete ja sõbralike inimrühmade arvamust, emotsioone, suhtumist ja käitumist nõnda, et see aitaks kaasa rahvuslike eesmärkide saavutamisele. [---] Ometigi peaks mõistma, et hoolimata ideoloogilise võitluse objektiivsest iseloomust ja mõjust rahvusvahelisele elule ei tohi ideoloogiline võitlus muutuda psühholoogiliseks sõjaks.”¹⁰⁷ 1968. aasta Tšehhoslovakkia kriisi ajal paljastati, et vaenlane oli viinud läbi hulga psühholoogilisi operatsioone, kasutades selleks nii raadiojaama BBC kui ka Lääne-Saksamaa relvajõudude Andernachis asuvaid Bundeswehri psühholoogilise võitluse üksuse raadiosaatjaid.¹⁰⁸ Poola 1982. aasta kriisi ajal kirjutasid Eesti NSV ajalehed poolakate vastu suunatud NATO staapide ja USA eriteenistuste juhitud psühholoogilisest operatsioonist, mille käigus olevat kasutatud 326 raadiosaatjat ja 38 televisiooniülekandejaama.¹⁰⁹

¹⁰⁴ A. Belov, „Tuludud ponnistused”, *Rahva Hää*l, 16. jaanuar 1973, 3.

¹⁰⁵ T. Kolesnitšenko, „Roimarid au sees”, *Rahva Hää*l, 9. juuli 1982, 3.

¹⁰⁶ J. Mader, „„Goethe Instituudi” fassaadi varjus”, *Rahva Hää*l, 5. august 1970, 3.

¹⁰⁷ G. Hazak, „Ideede võitlus ja psühholoogiline sõda”, *Rahva Hää*l, 12. oktoober 1982, 3.

¹⁰⁸ Panfilov, „BBC kahepalgelisus”, 3; V. Mihhailov, „Reini-äärsed sepitsused”, *Rahva Hää*l, 27. august 1968, 3; V. Mihhailov, „Raadiodiversandid Andernachist”, *Rahva Hää*l, 5. september 1968, 3.

¹⁰⁹ TASS, „Poola-vastane ideoloogiline diversioon”, *Rahva Hää*l, 27. juuli 1982, 3.

Propagandaaparaadi eesmärgid ja meetodid

Nõukogude propagandistide käsitustes oli imperialistide propaganda eesmärgiks kommunistide ja kommunistlike parteide omavaheline tülliajamine ja killustamine, marksismi-leninismi teooria moonutamine, partei autoriteedi õonestamine jne, lõppkokkuvõttes kapitalismi „restaureerimine”.¹¹⁰

Oma eesmärki tahtvat vaenlane saavutada ideoloogilises võitluses teatavate teemade ekspluateerimisega. Selliste teemade loetellu kuulusid näiteks NSV Liidu süüdistamine agressiivsuses, „Nõukogude sõjalise ohu” teesi põhjendamine, marksismi-leninismi teooria diskrediteerimine, vale ja laim sotsialismimaades valitsevatest lahkkelidest, rahulikumise diskrediteerimine Läänes, NSV Liidus rahvussuhete moonutatud käsitlemine ja natsionalismi õhtamine ning kapitalismi kaitsmine koos vaba ettevõtluse ja pluralismiga.¹¹¹

Eesti NSV trükiajakirjanduses eristuvad selgelt viis teemat, millele nõukogude propagandistid vaenlase propaganda paljastamisel kõige rohkem keskendusid: kodanliku propaganda valetamine, ideoloogilistes küsimustes marksismi-leninismi tõdede moonutamine, madala kõlbelisuse propageerimine, nõukogude noorsoo ideeline laostamine ning natsionalistlike vastuolude ärgitamine NSV Liidus. Nende teemade käsitlemisel püüdsid nõukogude propagandistid paljastada kodanliku propaganda ohtlikkust ja samal ajal argumenteeritult selgitada, miks tuleb võidelda vaenulike raadio- ja telekanalitega, sh Soome TVga.

1. Valetamine. Nõukogude propagandistid süüdistasid Lääne propagandat, et see näitab NSV Liidus esinevaid väikseid puudusi teadlikult suurena ning samas eriab seal aset leidnud suuri ja positiivseid muudatusi: „Antikommunismi ideoloogid spekulavad samuti puuduste ja vigadega, mis NSV Liidus sotsialismi ehitamise käigus aset on leidnud, kusjuures nad vaatavad neid vigu isoleeritult meie rahva määratu suurtest

¹¹⁰ J. Modržinskaja, „Antikommunism – imperialistliku reaktsiooni relv”, *Rahva Hää*, 5. september 1968, 3.

¹¹¹ K. V. Russakov, „Ideoloogivõitluse teravnemine maailmaarenil ja töötajate poliitiline kasvatamine”, *Rahva Hää*, 13. oktoober 1982, 3.

maailmaajaloolistest ümberkujundustest. Need vead ja puudused puhutakse ülemäära suureks ja saavutused vaikitakse hoolega maha.¹¹²

Mõnikord naeruvääristati Eesti NSV ajalehtedes ka vaenulikku propagandamasinat, näidates, kuivõrd küüniliselt kodanlik massimeedia valetas NSV Liidu kohta: „Otsustage ise: auväärne ajakiri „Newsweek” pakub oma lugejaile teate: „Nõukogude Liit. CIA teadaanne. Nõukogude pealinnas Moskvast, kuue miljoni elanikuga linnas, on ühtekokku vaid kaheksa bensiinjaama.”¹¹³ Raadiojaama Vabadus juures paljastas nõukogude propaganda raadiojaama toimetuse „võltsimismeistrite lemmikvõtte”, kus raadioajakirjanikud ise koostavad laimukirju, mida hiljem esitati raadiosaadetes kui NSV Liidu raadiokuulajatelt saabunud ehtsaid kuulajakirju.¹¹⁴

2. Marksismi-leninismi moonutamine. Nõukogude propagandistid-ideoloogid püüdsid kaitsta oma ainuõigust marksismi-leninismi õpetamisel ja tõlgendamisel. Kõik katsed Läänes marksismi-leninismi tõlgendada, mis väljusid nõukogude ideoloogiakaanonite raamistikust, kuulutati ideoloogiliseks õonestustööks. Näiteks rünnati ja kritiseeriti Eesti NSV ajalehtedes Lääne meedias levitatavat nn konvergensiteooriat, mis kujutavat kapitalistlikke majandussuhteid sotsialistlikena: „Seega esitavad „konvergensti” kodanlikud pooldajad teaduslik-tehnilise revolutsiooni tingimustes tootlike jõudude arengus esinevat teatud tehnilis-majanduslikku sarnasust kapitalismi ja sotsialismi kui kvalitatiivselt erinevate ühiskonnasüsteemide olulise sarnasusena.”¹¹⁵ Lugejaid hoiatati, et „teatud elemendid” Läänes on hakanud „marksistlike ideede sildi all levitama isegi selliseid absurdseid väiteid, et ei olevat erinevust sotsialistlike maade ja imperialistlike riikide poliitika vahel, agressiivse NATO bloki ja kaitseloomulise Varssavi lepingu organisatsiooni vahel.”¹¹⁶

3. Madal kõlbelisus. Nõukogude propagandistid iseloomustasid Lääne telekraanidel igapäevaselt näidatavat kui olemuselt sisutut ja

¹¹² Modržińska, „Antikommunism”, 3.

¹¹³ Vorontsov, „Operatsioon Brainwashing”, 4.

¹¹⁴ Tšernjavski, „U-2-st „Puebloni””, 4.

¹¹⁵ Matrov, „Antikommunism”, 3.

¹¹⁶ I. Pomelov, „Sotsialistlik nõukogude patriotism”, *Rahva Hääl*, 14. jaanuar 1971, 3.

maitsetut nähtust, mis oma madala taseme tõttu ei vääri vaatamist: „Kui istuda õhtul televiisori ette ja vaadata teleprogrammi algusest lõpuni läbi, siis võib näha eemaletõukavatest vägivallastseenidest üleküllastatud lavastusi, äärmiselt igavaid saateid auditooriumi osavõtul, stereotüüpsete valemite järgi ülesehitatud komöödiaid, milles tegutsevad absoluutselt ebatõenäolised perekonnad, võib taas olla tunnistajaks veristele mõrvadele ja banditismile.”¹¹⁷ Niisamuti heideti vaenlase propagandale ette kõlbeliste väärtuste risustamist egoistlik-individualistliku ja tarbimiskultusliku Lääne elulaadi propageerimisega: „Samal ajal püüavad sotsialismi vaenlased toetada ja elustada individualistlikke meeleolusid ja tegusid, moonutada materiaalse huvi printsiipi, kasutada seda ahnitsemismentaliteedi taaselustamiseks.”¹¹⁸

Maitsetuse ja kõlbeliste väärtuste puudumise kõrval süüdistati kodanlikku meediat ühiskonnaohtlike sotsiaalsete tagajärgedega nähtuste tekitamises: „Viimastel aastatel on kino ja televisioon loonud vägivalloporno graafia, mis rikub kõlbelisust palju rohkem kui erootiline pornograafia. Kõige suurem on televisiooni mõju. [---] Asi ei piirdu lihtsalt sellega, et televägivald mõjub emotsioonidele ja käitumisele: peale selle tumestab ta reaalseid elu.”¹¹⁹ Lääne meediat tervikuna iseloomustati kui „massihüpnoosi vahendit”, mis reklaamivat „ühesuguse innuga nii seepi kui ka vägivalda”.¹²⁰

Vaenuliku propaganda madalat kõlbelisust seletasid nõukogude propagandistid kahe põhjusega. Esiteks nimetati otseselt ideoloogilise võitlusega seotud katset juhtida inimeste tähelepanu kõrvale ühiskonna tegelikest probleemidest: „Seks ja pornograafia on saanud poliitika ja ideoloogia tööriistaks, omalaadseks vahendiks, millega rahvahulki võõrutatakse huvist sotsiaalsete probleemide vastu, oma õiguste eest võitlemisest. Eksploataatorlikele klassidele pole kasulik, et rahvahulgad tegeleksid poliitikaga, et nad kasvaksid vabaduse, võrdsuse ja vendluse üllas vaimus, sest lõppkokkuvõttes tõstab see vältimatult üles kodanluse ülem-

¹¹⁷ Vorontsov, „Operatsioon Brainwashing”, 4.

¹¹⁸ S. Kovaljov, „Kommunistlik kasvatus nüüdisaja tingimustes”, *Rahva Häääl*, 3. jaanuar 1971, 2.

¹¹⁹ J. Žukov, „Aleck ja teised”, *Rahva Häääl*, 8. märts 1973, 4.

¹²⁰ Vorontsov, „Operatsioon Brainwashing”, 4.

võimu likvideerimise ja kõigi inimeste võrdsusel rajaneva õiglase sotsiaalse korra kehtestamise küsimuse.”¹²¹ Teise eesmärgina nimetasid nõukogude propagandistid kapitalistide loomulikku soovi teenida kasumit. Meedia abil tahtvat kapitalistid lihtsalt mõjutada inimesi kulutama oma raha nende pakutavatele kaupadele ja teenustele: „Lääne propaganda reklaamib intensiivselt kodanliku elulaadi neid jooni, mis egoistlikust seisukohast võivad näida külgetõmbavaina ja esile kutsuda tarbijameeleolu puhangu.”¹²² Niisamuti pidid kahtlase väärtusega filmid ise kapitalistidele kasumit tootma: „Videovägivald baseerub võimsail kommertshuvidel. Selliste filmide tootjad teenivad kuus mitukümmend miljonit dollarit. Nad saavad kuni 10 000 protsenti kasumit! [---] Et tuua vaataja ekraani ette ja ületada konkurente, on tarvis ronida nahast välja leiutamaks aina uusi eljalikke inimeste tapmise viise, et panna vaataja iiveldama. Ekraanil rändavad ringi kõige vaearikkamad hukkamis- ja piinamisviisid, mis maailmas kunagi katsetatud. [---] Vägivald on tingimata ühendatud pornograafiaga. Tekkinud on isegi uus termin „pornovägivald”.”¹²³

4. Noorsoo ideeline laostamine. Nõukogude ideoloogid süüdistasid Lääne propagandat katsetes moonutada nõukogude noorsoo reaalsustaju. Üks abinõu nende plaanide elluviimisel olevat tegelikult maailmas eksisteeriva sotsiaalse antagonismi eiramine: „Üks praeguse imperialistliku propaganda püüniseid on taotlus meile peale sundida nn vaidlust võrdsetel alustel: hea ja kurja jõud võitlevad kapitalismi tingimustes, säärane võitlus käib ka sotsialismi ajal, maailm on alati jagunenud headeks ja halbadeks inimesteks.”¹²⁴ Teiseks vahendiks olevat nõukogude noorsoo tähelepanu juhtimine reaalselt probleemidelt kunstlikult loodud probleemidele, nagu näiteks põlvkondadevaheline konflikt: „Kodanlikud propagandistid püüavad näidata kapitalistliku ühiskonna kriisi „noorsoo kriisina”, sisendada mõtet, et kapitalistlikku ühiskonda ei lõhesta mitte niivõrd klassipiirid, kuivõrd vanuselised ja bioloogilised piirid.”¹²⁵

¹²¹ L. Konovalova, „Kodanliku moraali kriis”, *Rahva Hää*, 23. august 1972, 2.

¹²² Russakov, „Ideoloogivõitluse teravnemine”, 3.

¹²³ S. Volokitin, „Videokannibalid”, *Õhtuleht*, 10. september 1983, 3.

¹²⁴ R. Kossolapov, „Sotsialism ja noorsugu”, *Rahva Hää*, 21. märts 1968, 2.

¹²⁵ N. Dõhnov, „Sotsialism ja noorsugu”, *Rahva Hää*, 16. oktoober 1968, 2.

Samal ajal noorte reaalsustaju hägustamisega ja nende suunamisega kunstlikult tekitatud probleemide juurde toimuvat kodanliku propaganda tõttu ka nende vaimne laostamine: „Peale selle programmeeritakse noorsoo vaimset laostumist ja rumaldamist sel teel, et talle süstemaatiliselt süstitakse tugevatoimelisi moraalseid (täpsemalt amoraalseid) narkootikume nagu omandikultus, rahakultus, vägivallakultus, seksikultus, valge rassi kultus jne. Selle nimel tegutseb terve propagandatööstus, kaasa arvatud modernistliku kunsti äärmuslikud vormid.”¹²⁶ Sellised noorsoo vaimse laostamise vahendid võivad olla väga rafineeritud ja salakavalad ning peidetud esmapilgul ohututena näivatesse tegevusvaldkondadesse, nagu näites kultuurielu: „Jälgides poliitilise elu lähiminevikku, võime konstateerida, et alates 1970. aastate teisest poolest, kui rahvusvaheline olukord muutus tunduvalt ärevamaks, on ka Läänest meile pakutava muusika ühel osal oma kindel side nii mõnegi meile vastuvõtmatu või vaenulike väärtuste ahelaga. Teiste sõnadega, üheks lüliks imperialismi ideoloogilises võitluses meie vastu on muutunud ka muusika.”¹²⁷

Nõukogude propagandistid hoiatasid ähvardavate ohtude eest konkreetselt ka Soome TVd vaatavaid noori: „Soome televisioon ja selle saatel esindavad kapitalistlikku maailma, seega ka kodanlikku ideoloogiat. On vaja arvestada, et peale kapitalistliku maailma poliitika ja ideoloogia serveeritakse ka nn Lääne kultuuri- ja vaimseid väärtusi, mille enamiku eesmärk on dehumaniseerida nõukogude inimese, eriti noorte isiksust, nimelt nende, kellel ei ole kindlat poliitilist orientatsiooni ja küllalt elukogemusi.”¹²⁸

Lõpptulemusena olevat vaimselt laostatud noorsugu omakorda kerge deideologiseerida ehk teha nad ükskõikseks sotsiaalse korra, ühiskondlike probleemide, revolutsioonilise entusiasmi, klassiteadlikkuse jms vastu. Vaenlase tegelik ja varjatud eesmärk olevat seejuures kunstlikult tekitatud ideoloogilises vaakumis nõukogude marksistliku-leninliku ideoloogia asendamine järk-järgult kapitalistliku ideoloogiaga: „Erilisi jõupingutusi tehakse selleks, et pookida sotsialismimaade noortele külge

¹²⁶ Kossolapov, „Sotsialism”, 3.

¹²⁷ T. Koldits, „Muusika ja ideoloogiline võitlus”, *Rahva Hääl*, 5. aprill 1984, 3.

¹²⁸ Kraavi, „Ideoloogilise võitluse rinne”, 3.

taotlust maitsta paljusid kodanliku ühiskonna nn massikultuuri igati kaheldavaid väärtusi ning kõita noori anarhilise omavabaduse ja apoliitilisusega. Sel teel püütakse ideeliselt rüüstata meie noort põlvkonda ja teda ette valmistada kodanliku maailmavaate omaksvõtmisele.”¹²⁹

5. Natsionalistlike vastuolude ärgitamine. Kodanlik propaganda püüdvat rahvusküsimuse tõstatamisega juhtida tähelepanu kõrvale klassivõitluse ning kapitalistliku ja sotsialistliku ühiskonnakorralduse olemuslikust erinevusest: „Otserünnak töölisklassi teaduslikule ideoloogiale ei anna tavaliselt soovitud tulemusi. Seepärast astuvad nad marksismi vastu sageli välja rahvaste „rahvuslike huvide kaitsmise” sildi all. [---] Nüüd on saanud ilmsiks imperialistide mängimine „rahvuslikul suveräänsusel”. Olles esitanud sotsialistlike maade „piiratud suveräänsuse” müüdi, püüavad imperialismi ideoloogid elustada natsionalistlikke eelarvamusi ja lõhkuda sotsialistlike maade sõprust.”¹³⁰

Seejuures olevat imperialistid võtnud taas kasutusele oma klassikalised pseudoteooriad: „On teada, et ekspluataatorlikud klassid, nende ideoloogid ja apoloogeedid püüavad uimastada töötajate teadvust natsionalismi ja šovinismi mürgiga, „teooriatega” inimeste iidsest jagunemisest kõrgemateks ja alamateks rassideks, juttudega sellest, et rikasteks ja vaesteks jagunemine on jumalast seatud jne.”¹³¹ Nende pseudofilosoofiliste „targutuste” kõrval olevat Lääne ideoloogid välja mõeldud ka uued käsitlused, nagu teooriad rahvuslikust kommunismist ning Lääne ja Ida kommunismi erinevusest. Need teooriad olevat loodud üksnes sotsialistlike riikide koostöö nõrgendamiseks: „Selle eesmärk on tõmmata mõned Ida-Euroopa maad marksistliku-leninliku ideoloogia juurest „demokraatliku sotsialismi” juurde, luua Ida-Euroopas „puhver Ida ja Lääne vahel” ja sellega isoleerida Nõukogude Liit. [---] Imperialismi ideoloogid on valmis toetama iga „rahvuslikku kommunismi”, iga uut „sotsialismi mudelit”, kui sel ainult on nõukogudevastane iseloom.”¹³² Teisalt olevat pseudoteooriad

¹²⁹ Russakov, „Ideoloogivõitluse teravnemine”, 3.

¹³⁰ M. Džunussov, „Natsionalism on imperialismi relv”, *Rahva Hää*, 27. august 1970, 3.

¹³¹ M. Morozov, „Rahvuslikud traditsioonid ja nõukogude patriotism”, *Rahva Hää*, 8. oktoober 1971, 2.

¹³² S. Maksin, „Antikommunismi propaganda”, *Õhtuleht*, 25. detsember 1971, 3.

vajalikud NSV Liidu sisekonfliktide ja -vastuolude tekitamiseks ning seda eelkõige rahvuslikul tasandil: „Selle ideeline tuum on kodanlik natsionalism, peaeesmärk – sotsialismi eest võitlevate jõudude lõhestamine, soov neid üksteisele vastandada.”¹³³

Nõukogude propagandistid pidasidki üheks ohtlikemaks vaenuliku ideoloogilise diversiooni vahendiks nn vene teesi, kus kodanlik propaganda proovivat vastandada venelasi teiste Nõukogude Liidus elavate rahvustega: „Nendel eesmärkidel galvaniseerivad imperialismi ideoloogilised diversandid „vägivaldse assimileerimise”, „russifitseerimise” vana tonti, levitavad legende nende või teiste rahvaste kultuuri hääbumisest ja nende rahvuslike püüdluste mahasurumisest.”¹³⁴ Just vene teesi ekspluuteerimisel ei kohkuvat vaenulik propaganda tagasi ka kõige suurematest valedest ja võltsingutest: „Mida küll ei mõtle välja meie vastased välismaal: kord nad kuulutavad, et meil olevat „keelatud meenutada kogu revolutsioonieelset Vene ajalugu”, kord kinnitavad, et surutavat maha mittevene rahvaste rahvuskultuuri, kord ülistavad taevani mineviku natsionalistlikke tegelasi ja mustavad neid, kes on olnud ja on rahvaste sõpruse eestvõitlejad. [---] Püüdes kahjustada meie riigi tugevust, tõlgendab kodanlik propaganda moonutatult ka seda, et Nõukogude Liidus on rahvustevahelise suhtlemise keeleks saanud vene keel. Ehkki see protsess on arenenud ajalooliselt, objektiivsete asjaolude mõjul, kujutab kodanlik propaganda asja nii, nagu sunnitaks vene keelt kõigile vägivaldselt peale. Säärane väide tähendab tegelikkuse sihilikku moonutamist.”¹³⁵

Kõigi suuremate rahvustevahelisi tülisid ärgitavate valedes taga olid nõukogude propaganda väitel jällegi USA luuretegevused. Näiteks olevat luureorganisatsioonid spondeerinud Ameerika Ühendriikides igal aastal korraldatava orjastatud rahvaste nädala läbiviimist, millel osalejad esinevat kui 26 rahva (sh Baltimaade, Ukraina, Armeenia, Aserbaidžaan, Gruusia) vabaduse eest võitlejad. Selle ürituse liigitas nõukogude

¹³³ F. Kinkar, „Partei juhtiv osa sotsialistliku ideoloogia ja kultuuri arengus”, *Rahva Hää*, 21. märts 1971, 3.

¹³⁴ E. Bagramov, „Sotsialistlike rahvaste arenemine ja lähenemine”, *Rahva Hää*, 23. juuli 1971, 2.

¹³⁵ Pomelov, „Sotsialistlik nõukogude patriotism”, 2.

propaganda tervikuna vaenulike eriteenistuste korraldatud provokatsioonide hulka: „USA luuretalitused aga osutavad heldet toetust emigratsioonis olevatele natsionalistlikele jätistele, kes esinevad Leedu, Läti ja Eesti eraldamise, Ukraina „iseseisvuse” jms. loosungite all.”¹³⁶ Samuti paljastas nõukogude propaganda USA luuretalituste seoseid natsionalismi õhutamisel, avaldades nende rahastatava raadiojaama Ameerika Hääli organisatsioonisisese juhendi propagandasaadete koostamiseks: „See juhend käsib ässitada NSV Liidu rahvaid üksteise vastu ning vähemust enamuse vastu, kasutada rahvuslikke erinevusi, ässitada eestlasi, leedulasi, valgevenelasi, ukrainlasi ja teisi venelaste vastu ning külvata rahvuslikku vaenu.”¹³⁷

Järeldused

Soome TV saadete nähtavus ja Lääne raadiojaamade kuuldavus Eesti NSVs ei võimaldanud kommunistlikul parteil säilitada monopoolset kontrolli massimeedia kaudu levitatava teabe üle. Seda, et oma infomonopoli kaotamine oli totalitaarsele režiimile äärmiselt ohtlik ja et sellesse probleemi suhtuti täie tõsidusega, tõestab aktiivne vastupropaganda Nõukogude Eesti trükiajakirjanduses.

Kuna EKP-l ei õnnestunud takistada „raadiohäälte” kõrval ka Soome TV levikut Eesti territooriumile ning selle vaatamist tuhandetes kodudes, jäi parteil üle ainult püüda inimesi panna uskuma, et kodanliku televiisiooni jälgimine on mitmesugustel põhjusel ebasoovitav ja ohtlik, sest tegu pole usaldusväärse meediakanaliga. Veenmiseks kasutati trükiajakirjanduses nn kodanliku propaganda paljastamist. Kommunistliku partei eesmärk oli muuta nende paljastuste abil kujundatud vaenlase pildiga Eesti inimesed immuunseks Läänest sisseimbuvate ideede, elustiili, sõltumatu teabe jms vastu. Partei arvates ei pidanuks korralik nõukogude inimene üldse Lääne meediakanaleid jälgima. Kui selline asi aga mingil

¹³⁶ Russakov, „Ideoloogivõitluse teravnemine”, 3.

¹³⁷ A. Gorjatšova, „Rahvuskultuuri probleemidest ideoloogilise võitluse taustal”, *Rahva Hääli*, 18. märts 1983, 2.

põhjusel ikkagi juhtus, siis leiti olevat abi preventiivsest paljastustööst, mis pidi suurendada inimeste valvsust ja teadlikkust kodanliku propaganda ohtlikkusest, kus ka pealtnäha kõige süütumates detailides võis peituda imperialistide vandenõu ja ideoloogiline diversioon.

Seega võiks piltlikult väljendades öelda, et ideoloogilise sõja kontekstis püüdis partei Eesti NSV kodanikest ette valmistada ideoloogilist sõdurit, kes osanuks vaenlase rünnaku korral õigesti varjuda (vahetada raadio- või telekanalit). Isegi juhul, kui teda oleks tabanud rünnak, pidanuks see kodanikust sõdur suutma osutada iseseisvalt vastupanu, st suhtuma teadlikult kõigesse Lääne kanalitest edastatavasse kui desinformatsiooni. Kuid see partei dikteeritud kodanliku propagandaaparaadi ja Soome TV vastu suunatud paljastamise kampaania trükiajakirjanduses oli ainult üks vastupropaganda vahend, millega totalitaarne režiim kaasas külma sõja ajal peetud ideoloogilisse võitlusse kogu Eesti rahvastiku. Sama ülesannet täitsid veel raadio, televisioon, kirjandus, filmikunst, selgitustöö parteialgorganisatsioonides, loenguline propaganda, konverentsid jms.

Võimatu on tagantjärele hinnata, kuivõrd tõhus oli selline paljastamine ning kas ja kuivõrd suhtusid Eesti inimesed näiteks Soome TVs näidatusse kriitiliselt või kui pelgalt kodanlikku propagandasse. Näiteks 1956. aastal oletati ajakirjas *The Baltic Review*, et vaatamata kommunistliku propaganda läbikukkumisele Eesti NSVs ei ole sellel Eestis poliitilisi tagajärgi ning nõukogude propaganda tegutseb endisel suunal vähemalt seni, kuni inimesed hakkavad oma antikommunistlikke tundeid varjama.¹³⁸

Nõukogude propaganda ebaõnnestumise põhjuseks peeti siis ühelt poolt kommunistide endi – iseäranis nende, kes töötasid parteihierarhia madalamal tasemel – passiivsust propagandatöös. Teiseks ja veel olulisemaks põhjuseks usuti olevat Eesti inimeste antikommunistlikku hoiakut.¹³⁹ Arvati, et seda tingib terav vastuolu nõukogude propaganda loodud õnneliku elu kujutuse ja igapäevase reaalsuse vahel, mistõttu suhtutavatki propagandasse passiivselt. Läänes teati, et kohalikku nõukogude raadiot kuulati ainult muusika pärast, samal ajal oli Ameerika Hääle kuulamine

¹³⁸ Adolf Perandi, „Communist Propaganda – A Failure”, *The Baltic Review*, 1956, no 9, 47–57 (57).

¹³⁹ Perandi, „Communist Propaganda”, 57.

levinud ning seda välisraadiot peeti eestimeelse vastupanu suurepäraseks moraalitoetajaks.¹⁴⁰ Tagantjärele ei ole võimalik tuvastada EKP juhitud vastupropaganda ja paljastamise efektiivsust, kuid kindel on see, et Eestis jätkati Soome TV vaatamist ja Lääne raadiojaamade kuulamist.

Paradoksaalne, aga vastupropagandal ja paljastamisel võis olla soovitud tule hoopis vastupidine mõju. Nii on väidetud, et kommunistliku partei vastumeetmed, nagu segamine ja riigisisene vastupropaganda, suurendasid sageli hoopis inimeste huvi Lääne allikate vastu, nagu ka nende usaldusväärsus.¹⁴¹ Käsitledes riigisisese vastupropaganda raames mõnda Lääne kanali väidet, anti sellele tähelepanu pööramisega tihtipeale tahes-tahtmata lisavõimendus.¹⁴² Nii sai Eesti inimene, kes ise ei pruukinudki Soome TVd ega välisraadiojaamu jälgida, just vastupropaganda paljastustegevuse kaudu teada, mida Lääne meedias oli hiljuti väidetud ning mida Nõukogude pool püüdis tagantjärele kummutada. Viidates kõnekäänule „kes esimesena räägib, seda usutakse”, on mingi väite tagantjärele ümberlülkkamine alati märksa keerukam kui algse väite eetrisse paiskamine. Siinkohal tuleb silmas pidada, et nõukogude propagandaaparaat oli parteilise kontrolli, tsensuuri ja käsuliinide tõttu liialt kohmakas, et reageerida Lääne meedias avaldatule kiiresti. Kuid vaenlane, siinsel juhul Soome TV, oli operatiivne. Ta suutis analüüsida aktuaalseid teemasid oma igapäevastes vestlussaadetes, tema käsutuses oli rikkalik visuaalne materjal ja seal töötas kõrge tasemega kommentaatoreid.¹⁴³

Samalaadset soovimatut kahepidist efekti võisid tekitada ka paljastused vaenuliku propagandaaparaadi ülesehituse, mastaapide jms kohta. Nimelt said NSV Liidu kodanikud seda tõlgendada ka kui Lääne soovimatust leppida kommunistliku režiimiga ning katset lammutada raud-

¹⁴⁰ Johannes Klesment, „The Forms Of Baltic Resistance To The Communists”, *The Baltic Review*, 1956, no 8, 24–42 (37).

¹⁴¹ Peter Zvagulis, „Water Shaping the Rock: Cold War Broadcasting Impact in Latvia”, *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents*, ed. A. Ross Johnson, R. Eugene Parta (Budapest: CEU Press, 2010), (319–342), 340.

¹⁴² A. Ross Johnson, R. Eugene Parta, „Cold War International Broadcasting and the Road to Democracy”, *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents*, eds. A. Ross Johnson, R. Eugene Parta (Budapest: CEU Press, 2010), (345–350), 346.

¹⁴³ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 92, 168.

set eesriiet ja lõppkokkuvõttes režiimi ennast. Kahtlemata andis selline teadmine vähemalt osale Eesti inimestest omamoodi moraalselt toetust ja julgustas passiivsele vastupanule.

Kommunistlikul parteil oli ka paljastamisega väga raske seletada Soome televisiooni igapäevaselt vahendatavas telepildis kajastatava Lääne heaoluühiskonna konflikti nõukogude propaganda enda väidetega peatselt kokkuvarisest kapitalismist ning varsti öitsvasse kommunismi jõudvast NSV Liidust. Riigipiire ületav kirjavahetus, väliturism ja inimeste vahetu kogemus olid siinkohal Eesti NSV kodanikele märksa usaldusväärsemateks allikateks kui trükiajakirjanduse vastupropaganda.

Klassikaliselt hinnatakse mingi sõja tagajärgi tsiviilühiskonnale füüsilis-materiaalsete kahjude loetlemisega: kui palju tsiviilelanikke hukkus, kui palju neist deporteeriti, kui palju põgenes, kui palju jäi peavarjuta, kui palju mobiliseeriti võõrväkke jne. Kuid tänapäevased käsitlused infoajastust ja -sõdadest ning praegustest konfliktidest peaksid meid senisest enam julgustama mõtlema ja analüüsima, milliseid tagajärgi on ühiskonnas põhjustanud mingi valitseva režiimi või okupatsioonijõudude propagandategevus, olgu siis nendeks sõjajärgseteks tagajärgedeks mõne rahva mälutrauma (ajaloo ümberkirjutamise ja võltsimise tagajärg), teise rahva patriootlik ärkamine või mõne endise poliitilise massiliikumise iseeneslik väljasuremine. Osates tuvastada ja analüüsida kunagiste propagandalahingute mõju ühiskonnale, võib leida mõningaid seletusi tänapäeval ja võib-olla ka tulevikus toimuvatele ühiskondlikele ja poliitilistele protsessidele. Näiteks saaks analüüsida, miks Venemaal peetakse endiselt ohtlikemateks välisvaenlasteks NATOt ja Ameerika Ühendriike, miks Balti riike kujutatakse fašismiidee kandjatena või miks üleskutse kaitsta pronkssõdurit leidis sedavõrd palju toetajaid.

Bibliograafia

Arhiivid

Eesti Riigiarhiivi filiaal (ERAF)

- 1 Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee

Kirjandus

- Aho, James A. *This Thing of Darkness. A Sociology of the Enemy*. London: University of Washington Press, 1994
- Allanov, G., Ljadov, V. „„Intelligence Service” saladused.” *Rahva Hää*, 15. oktoober 1970
- Antonov, B. „Paljastatakse raadiodiversante.” *Rahva Hää*, 21. märts 1973
- Baev, Jordan. „Bulgarian Regime Countermeasures against Radio Free Europe,” – *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*
- Bagramov, E. „Sotsialistlike rahvaste arenemine ja lähenemine”, *Rahva Hää*, 23. juuli 1971
- Barghoorn, Frederick C. *The Soviet Image of the United States*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1950
- Belov, A. „Tulutud ponnistused.” *Rahva Hää*, 16. jaanuar 1973
- Bikkenin, Nail. *Sotsialistlik ideoloogia*. Tallinn: Eesti Raamat, 1982
- Bikkenin, Nail. *Sotsialistlik ideoloogia*. Tallinn: Eesti Raamat, 1982
- Bociurkiw, Bohdan R. „The Impact of the Soviet Treatment of Religion at Home on Moscow’s External Propaganda and Disinformation,” – *Contemporary Soviet Propaganda and disinformation. A Conference Report*
- Boynton, John. *Aims and Means*. London: The Bodley Head, 1964
- Breslauer, George W. „Updating The Operational Code of the Politburo,” – *Contemporary Soviet Propaganda and disinformation. A Conference Report*
- Choukas, Michael. *Propaganda Comes of Age*. Washington: Public Affairs Press, 1965
- Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents*, ed. A. Ross Johnson, R. Eugene Parta. Budapest: CEU Press, 2010
- Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents*, eds. A. Ross Johnson, R. Eugene Parta. Budapest: CEU Press, 2010

- Contemporary Soviet Propaganda and disinformation. A Conference Report*, ed. US Department of State. Airlie: Department of State Publication, 1987
- Cummings, Richard H. *Cold War Radio. The Dangerous History of American Broadcasting in Europe 1950–1989*. London: McFarland & Company, Inc, 2009
- Curry, Jane Leftwitch. „Radio Free Europe in the Eyes of the Polish Communiste Elite,” – *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*
- Džunussov, M. „Natsionalism on imperialismi relv.” *Rahva Hääl*, 27. august 1970
- Dõhnov, N. „Sotsialism ja noorsugu.” *Rahva Hääl*, 16. oktoober 1968
- „EKP KK esimese sekretäri seltsimees K. Vaino kõne.” *Rahva Hääl*, 28. veebruar 1981
- Ellul, Jacques. *Propaganda. The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage Books, 1973
- Gorjatšova, A. „Rahvuskultuuri probleemidest ideoloogilise võitluse taustal.” *Rahva Hääl*, 18. märts 1983
- Graf, Mati. *Kalevipoja kojutulek*. Tallinn: Argo, 2008
- Harle, Vilho. *The Enemy with a Thousand Faces. The Tradition of the Other in Western Political Thought and History*. London: Praeger, 2000
- Harter, D. Lincoln and Sullivan, John. *Propaganda Handbook*. Pennsylvania: 20th Century Publishing Company, 1955
- Hazak, G. „Ideede võitlus ja psühholoogiline sõda.” *Rahva Hääl*, 12. oktoober 1982
- Johnson, A. Ross, Parta, R. Eugene. „Cold War International Broadcasting and the Road to Democracy.” – *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*, 345–350
- Johnson, A. Ross. *Radio Free Europe and Radio Liberty. The CIA Years and Beyond*. Stanford: Stanford University Press, 2010
- Jowett, Garth S., O'Donnell, Victoria. *Propaganda and persuasion*. London: Sage Publication, 1991)
- Kalits, J. „Proletaarse internatsionalismi vaimus.” *Rahva Hääl*, 23. jaanuar 1970
- Kinkar, F. „Partei juhtiv osa sotsialistliku ideoloogia ja kultuuri arengus.” *Rahva Hääl*, 21. märts 1971
- Kirt, Arno. *Ideoloogiline võitlus ja välispoliitiline propaganda*. Tallinn: Eesti Raamat, 1983

- Klenski, D., Kožanov, N. „Ideoloogivõitluses pole eikellegimaad.” *Rahva Hää!*, 4. aprill 1984
- Klesment, Johannes. „The Forms Of Baltic Resistance To The Communists,” *The Baltic Review*, no 8 (1956): 24–42
- Koldits, T. „Muusika ja ideoloogiline võitlus.” *Rahva Hää!*, 5. aprill 1984
- Kolesnitšenko, T. „Roimarid au sees.” *Rahva Hää!*, 9. juuli 1982
- Kommunistliku propaganda alused*, toim. V. Baikova, M. Nenašev, V. Pravotorov. Tallinn: Eesti Raamat, 1981
- Konovalova, L. „Kodanliku moraali kriis.” *Rahva Hää!*, 23. august 1972
- Kossolapov, R. „Sotsialism ja noorsugu.” *Rahva Hää!*, 21. märts 1968
- Kovaljov, S. „Kommunistlik kasvatus nüüdisaja tingimustes.” *Rahva Hää!*, 3. jaanuar 1971
- Kraavi, E. „Ideoloogilise võitluse rinne.” *Õhtuleht*, 5. oktoober 1982
- Lasswell, Harold D. *et al. Propaganda and Promotional Activities*. London: Humphrey Milford, 2010
- Lenin, V. I. „Mida teha?” – V. I. Lenin, *Teosed. 5. köide. Mai 1901 – veebruar 1902*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1951
- Lindström, Voldemar. *Eesti Televisioon. Arvud, faktid, sündmused*. Tallinn: ETV, 1995
- Lindström, Voldemar. *Matk telemaailma Eesti Televisiooni näite varal*. Tallinn: ETV, 2005 37
- Lippmann, Walter. *Public Opinion*. La Vergne: BN Publishing, 2010
- London, Ivan D., Ansimov, Oleg. „The Soviet Propaganda Image of the West,” – *Psychological Repots*. Southern Universities Press, 1957, 19–65
- Machcewicz, Pawel. „Polish Regime Countermeasures against Radio Free Europe,” – *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*
- Mader, J. „„Goethe Instituudi” fassaadi varjus.” *Rahva Hää!*, 5. august 1970
- Mader, J. „Nõukogude-vastased keskused Lääne-Saksamaal.” *Rahva Hää!*, 13. detsember 1968
- Matrov, B. „Antikommunism kui kaasaegse kodanliku ideoloogia põhijoon.” *Rahva Hää!*, 5. august 1970
- Mickiewicz, Ellen. *Split Signals. Television and Politics in the Soviet union*. Oxford: Oxford University Press, 1988
- Mihhailov, V. „Raadiodiversandid Andernachist.” *Rahva Hää!*, 5. september 1968
- Mihhailov, V. „Reini-äärsed sepitsused.” *Rahva Hää!*, 27. august 1968

- Mikenberg, Ralf. *Ideoloogiline võitlus ja psühholoogiline sõda*. Tallinn: Eesti Raamat, 1985
- Mikenberg, Ralf. *Ideoloogiline võitlus ja psühholoogiline sõda*. Tallinn: Eesti Raamat, 1985
- Mikkonen, Simo. „Die gefährlichen Republiken: Moskaus Medienpolitik im sowjetischen Baltikum,” *Forschungen zur Baltischen Geschichte*, no 5 (2010): 184–204
- Mikkonen, Simo. „Radio Liberty – The Enemy Within? The Dissemination of Western Values through US Cold War Broadcasts,” *Europe – Evropa. Cross-cultural Dialogues between the West, Russia, and Southeastern Europe. Studia multiethnica Upsaliensia*, 18 (2010): 243–257
- Mikkonen, Simo. „Stealing the Monopoly of Knowledge? Soviet Reactions to U.S. Cold War Broadcasting,” *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 11, no 4 (2010): 771–805
- Modržinskaja, J. „Antikommunism – imperialistliku reaktsiooni relv.” *Rahva Hääl*, 5. september 1968
- Moksin, S. „Antikommunismi propaganda.” *Õhtuleht*, 25. detsember 1971
- Morozov, M. „Rahvuslikud traditsioonid ja nõukogude patriotism.” *Rahva Hääl*, 8. oktoober 1971
- Nagat, Germina. „Ceaușescu’s War against Our Ears,” – *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*
- Nakarjakov, V. „Antennidega herilasepesad.” *Rahva Hääl*, 15. september 1982
- Napa, Jaan. *Vastupropaganda vormidest ja meetoditest. Metoodiline juhend abiks lektorile*. Tallinn: Eesti NSV Ühing „Teadus”, 1984
- „NLKP XXVI kongress ideoloogiavõitluse teravnemisest nüüdisajal.” *Rahva Hääl*, 13. oktoober 1982
- Panfilov, A. „BBC kahepalgelisus.” *Rahva Hääl*, 25. oktoober 1969
- Parming, Tõnu. „The Soviet Union and the Emigre Communities: A Case Study in Active Measures and Disinformation,” – *Contemporary Soviet Propaganda and disinformation. A Conference Report*
- Parta, R. Eugene. *Discovering the hidden listener. An assessment of Radio Liberty and Western broadcasting to the USSR during the Cold War*. Stanford: Hoover Institution Press, 2007
- Perandi, Adolf. „Communist Propaganda – A Failure,” *The Baltic Review*, no 9 (1956): 47–57
- Pomelov, I. „Sotsialistlik nõukogude patriotism.” *Rahva Hääl*, 14. jaanuar 1971

- Puddington, Arch. *Broadcasting Freedom. The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*. Kentucky: The University Press of Kentucky, 2000
- Qualter, Terence H. *Propaganda and Psychological Warfare*. New York: Random House, 1962
- Ratesh, Nestor. „Radio Free Europe’s Impact in Romania During the Cold War,” – *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*
- Reddaway, Peter. „Images of Dissent in Soviet Propaganda,” – *Contemporary Soviet Propaganda and disinformation. A Conference Report*
- Rush, Myron. „Soviet Defence Burden and the Specter of War,” – *Contemporary Soviet Propaganda and disinformation. A Conference Report*
- Russakov, K. V. „Ideoloogivõitluse teravnemine maailmaareenil ja töötajate poliitiline kasvatamine.” *Rahva Hää*, 13. oktoober 1982
- Schramm, Wilbur. „The Soviet Communist Theory of the Press,” – *Four Theories of the Press*, ed. F. S. Siebert, T. Peterson, W. Schramm. London: Seventh Printing, 1972
- Serjogin, V. „Luure Keskagentuuri järjekordne läbikukkunud aktsioon.” *Rahva Hää*, 15. september 1983
- Shlapentokh, Vladimir. *Soviet Public Opinion and Ideology. Mythology And Pragmatism In Interaction*. London: Praeger, 1986
- Šein, Hagi. *Eesti Televisioon arvudes 1955–1994*. Tallinn: Tea, 1993
- Šein, Hagi. *Suur teleraamat. 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005*. Tallinn: Tea, 2005
- Zvagulis, Peter. „Water Shaping the Rock: Cold War Broadcasting Impact in Latvia,” – *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*
- Žukov, J. „Aleck ja teised.” *Rahva Hää*, 8. märts 1973
- TASS, „Poola-vastane ideoloogiline diversioon.” *Rahva Hää*, 27. juuli 1982
- Taylor, Philip M. *Munitions of the Mind. A history of propaganda from the ancient world to the present area*. Manchester: Manchester University Press, 1995
- Thum, Glayds & Marcella. *The Persuades. Propaganda in War and Peace*. New York: Atheneum, 1972
- Treufeldt, Indrek. „Constructing alternative nationhood: Television of Soviet Estonia against Finnish capitalism.” – *Communicative approaches to politics and ethics in Europe*, 193–206. Tartu, Tartu University Press, 2009,
- Tšernjavski, V. „U-2-st „Puebloni””, *Rahva Hää*, 3. november 1970
- „Täna on ühtne ülevabariigiline poliitpäev.” *Õhtuleht*, 13. oktoober 1982

Wolfe, Thomas C. *Governing Soviet Journalism. The Press and the Socialist Person after Stalin*. Indianapolis: Indiana University Press, 2005

Volokitin, S. „Videokannibalid.” *Õhtuleht*, 10. september 1983

Vorontsov, J. „Operatsioon Brainwashing.” *Rahva Hää*, 1. veebruar 1972

Поршнеv, Борис. *Социальная психология и история*. Москва: Наука, 1979

Серебрянников, Владимир. *Социология войны*. Москва: Научный мир, 1997

Internet

ETV, *Eesti Televisioon. Arvud. Faktid. Sündmused 1955–2004*. 28. jaanuar 2012.

<http://etv.err.ee>

No one escaped the ideological warfare

On the struggle of the Soviet Union Communist Party with the “bourgeois” mass media on the example of the Estonian SSR’s printed media

Marek Miil

Since the end of the 1960s the Estonian Communist Party (ECP) was in a complicated and unique situation as the higher party authorities declared that the ideological struggle within the Cold War keeps intensifying. At the same time, the Estonian Soviet Socialist Republic (ESSR) governed by the ECP was in addition to “the radio voices” in the influence sphere of the “bourgeois television” – the Finnish TV. The ECP tried to counter the bourgeois “ideological diversions” with an attempt to implement technical measures like signal interference or the sale impediment for TV set sound converter devices which enabled to watch the Finnish TV. For various reasons these efforts failed. As with the “radio voices”, one of the main methods that were used in the ECP’s anti-Finnish TV propaganda was the “uncovering”, thus creating an image of the enemy. This image of the bourgeois television and the Western propaganda apparatus was meant to facilitate discrediting the trustworthiness of the Finnish TV as well as other “bourgeois” media channels in the eyes of the ESSR’s inhabitants and hold the citizens in the influence sphere of domestic mass media.

This article explores how the Communist Party used the ESSR’s printed media between 1968–1984 for counter-propaganda purposes in its fight against the “bourgeois propaganda apparatus” and its section – the Finnish TV, and attempted discrediting the trustworthiness of Western propaganda apparatus to keep its citizens from falling under the Western media’s sphere of influence. To show how the local propaganda apparatus carried out the ECP Central Bureau’s order “to uncover the enemy”, analysis includes the articles published by ESSR’s printed media describing the structure, goals and methods of the propaganda organizations which

were declared hostile by the Communist Party. In the research, answers were sought to questions how were the anti-soviet propaganda apparatus, its goals and its methods described.

The research material is made up of articles from two newspapers issued in the ESSR. Firstly, *Rahva Hääl* (People's Voice) – the daily newspaper of ECP Central Bureau, ESSR Supreme Soviet and ESSR Council of Ministers, which was the most important publication of the Communist Party in Estonia. Secondly, *Õhtuleht* (Evening Paper) – the daily newspaper of ECP Tallinn City Committee and Tallinn City Working People Deputies Council, which was the publication of Tallinn's local party organization as the whole of Tallinn was in the broadcast range of the Finnish TV. In defining the article sampling, three important events were taken into account: (1) the Czechoslovakia crisis erupting in August 1968, which resulted in discontinuing the co-operation between the Estonian TV and the Finnish TV; (2) the opening of the new TV tower in Helsinki in 1971, which noticeably widened the broadcast range of the Finnish TV in Estonia, and (3) the anti-Finnish TV campaign launched by the ECP Central Bureau in June 1982. The sampling included articles (228 in total) published during these events and two years afterwards: 1968–1970, 1971–1973 and 1982–1984. The intervals ensured a potentially wide range of aspects of “uncovering the enemy” being represented in the sampling.

In ESSR's newspapers, the bourgeois propaganda system was described as a conglomerate of organizations in the service of the imperial countries who have all the contemporary means of communication at their disposal. The central role in managing this gigantic propaganda apparatus was attributed to the USA. The Soviet propaganda makers considered enemy's radio stations and television an especially dangerous means of “ideological diversion” since their spread was practically impossible to hinder. Western TV stations' actions in increasing their broadcast volumes and finding new target audiences were described as a proof of the enemy's constantly growing aggressiveness.

In ESSR's newspapers, the Finnish TV was also declared being directly fallen under the influence of American propaganda makers. The latter

had allegedly been using Finnish TV in cooperation with the Finnish “capitalist upper crust” directly against the idea of socialism and propagating the bourgeois ideology and the Western way of life. The Finnish TV programme was said to have been composed according to the Soviet audience. In other words: it was said there was nothing coincidental in the programme of the Finnish TV, everything was happening according to a planned ideological diversion.

Five distinct topics appeared in Soviet Estonia’s printed media that the Soviet propaganda makers most focused on in “uncovering” the enemy propaganda: the lies of the bourgeois propaganda, the distortion of the truths of Marxism-Leninism, advocating the low morality, the ideological corrupting of the Soviet youth and the instigation of nationalistic antagonism in the Soviet Union.

The picture of the “uncovered enemy” demonstrates how the Communist Party was trying to “mentally arm” the citizenry of the ESSR for a fight against the “ideological diversions” conducted by the bourgeois media or how the Party carried out the psychological defence of the inhabitants of the Soviet union republics through the printed media. Afterwards it is impossible to assess how effective this kind of “uncovering” was and if and, for instance, to what extent did the people of Estonia approach the things shown on the Finnish TV critically or merely as “bourgeois propaganda”. At the same time the counter-propaganda and the “uncovering” might have had a contrary effect to the desired outcome. The countermeasures of the Communist Party like interfering the signals and domestic counter-propaganda, on the contrary, often intensified interest in Western sources and increased their credibility.

Usually a war’s consequences to the civil society are measured by counting the physical and material damages: how many civilians perished, how many of them were deported, how many escaped, how many were left without a home, how many were mobilised in the foreign army etc. But contemporary approaches to information era, information warfare and today’s conflicts should more than ever encourage to think and analyse what kind of consequences the governing regime or the propaganda of the occupying forces caused in the society, for example, a nation’s

memory trauma (the result of rewriting and fabricating the history), a nation's patriotic awakening or spontaneous extinction of a political mass movement. Knowing how to identify and analyze the influence of former propaganda battles on the society, one can find some explanations for contemporary and perhaps future social and political processes.